

GLAVA X

MOSTARSKA OPERACIJA

SITUACIJA NAKON ZAVRŠETKA KNINSKE OPERACIJE

Krajem 1944. godine, kada je završena Kninska operacija opći vojno-strategijski položaj Hitlerove Njemačke bio je beznadan. Crvena armija je u Mađarskoj izbila na Blatno jezero. I ovdje se front, približio granicama Njemačke. U Italiji su savezničke trupe ovladale Toskanskim Apeninima a na Zapadnom frontu prodrle do granica Njemačke. Nazirao se kraj rata, ali su se njemačke snage još uvijek žestoko borile.

Hitler je sada sve svoje nade polagao u sukob koji će, nadao se, izbiti između Sovjetskog Saveza i zapadnih saveznika. Mnogi hitlerovski strateški, pa i operativno-taktički potezi iz tog vremena bili su sračunati na taj sukob. Još više nada polažu u razmirice između saveznika ustaško-domobranska i četnička rukovodstva u Jugoslaviji. Svi oni očekuju iskrcavanje angloameričkih snaga u Dalmaciji, što bi, po njihovom mišljenju, brzo dovelo do sukoba s *NOVJ* i likvidacije ^komunističkih snaga«.

Nisu te nade bile bez osnova. Takvi planovi za iskrcavanje na dalmatinskoj obali su zaista i razmatrani.²⁸¹⁾

Kada je sredinom listopada 1944. godine otpočela britanska intervencija u Grčkoj, sa svim posljedicama koje su iz nje proizišle, postala je mnogo uočljivija opasnost koja je Jugoslaviji prijetila s te strane.²⁸²⁾

Na jugoslavenskom ratištu je do polovine prosinca bila oslobođena Makedonija, gotovo cijela Srbija i Crna Gora, te Vojvodina i Dalmacija. Hitler je naredio da se obrazuje obrana na liniji Mostar—Višegrad—Drina—Ilok. Po dokumentima »Glavnog stožera domobranstva, tzv. NDH«, »Jadranska« i »Istočna fronta«. U cijeloj Hrvatskoj i Sloveniji u pozadini neprijateljskih snaga djelovale su jake jedinice NOV.

²⁸¹⁾ Dušan Biber: Britanski dokument; o planiranju savezničkog iskrcavanja na istočnu obalu Jadrana. Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, knj. 3, Str. 233 do 249.

²⁸²⁾ Tako se, na primjer, britanskoj artiljerijskoj jedinici a Bileći, kojoj je bilo privremeno dozvoljeno da djeluje u istočnoj Hercegovini, bio predao četnički komandant major Vojislav Lukačević s 3 oficira. Englezi su ih pokušali zaštititi, ali su ih nakon intervencije naših organa izručili. Lukačević je 1945. godine kao ratni zločinac osuđen na smrt.

U takvoj situaciji Stab 8. korpusa je ovako rasporedio svoje snage:
— 9. diviziju prema Mostaru i Širokom Brijegu od desne obale r, Neretve do Širokog Brijega;

— 19. i 26. diviziju u srednju i sjevernu Dalmaciju;

— 20. diviziju na sektor Lapac—Bihać.

Odsjek »Jadranske fronte«, odnosno linije Grün od Neretve do Širokog Brijega, na koji je 22. 12. prispjela i 4. splitska brigada, bio je za neprijateljsku obranu značajan: prvo kao bočno osiguranje trupa koje su se preko Višegrada i Sarajeva povlačile u Bosnu i dalje prema dolini Save, i drugo kao uporište ustaškog pokreta iz koga je regrutiran znatan broj ustaša pa i ustaških rukovodilaca.

Kostur obrane cijelog Mostarskog bastiona linije »Grün« činila je 369. legionarska »Vražja« divizija. Ona je nakon pretrpljenih teških gubitaka u povlačenju prema Mostaru bila reorganizirana i popunjena, tako da je koncem prosinca bila po svom sastavu skoro potpuno njemačka jedinica.

Pored njenih dijelova bilo je raspoređeno i 5 bojni 9. ustaškog zdruga iz 9. hrvatske gorske (ustaško-domobranske) divizije, te razne manje jedinice i prištapski dijelovi te divizije.

Ukupne neprijateljske snage cijenile su se na 15.000 vojnika,²⁸³⁾ dok Muharem Kreso i Danilo Komnenović navode, na osnovi kasnijih istraživanja, cifru od 20.000²⁸⁴⁾ neprijateljskih vojnika.

Nasuprot ovih snaga našli su se dijelovi 29. hercegovačke divizije istočno od Neretve i 9. dalmatinska zapadno od Neretve, u ukupnoj snazi od oko 12.000 boraca.

Svi dokumenti ukazuju na to da 9. divizija i nije imala namjenu da djeluje ofanzivno. Za 8. korpus pravac prema Mostaru bio je sasvim sporadan, jer se glavnina njegovih snaga već tada orijentirala za proljetnu ofenzivu prema sjeverozapadu, preko Like i duž obale. Zbog toga je prema Mostaru upućena samo 9. divizija, koja je čak i brojno bila slabija od neprijateljskih dijelova orijentiranih prema njenom frontu.

Ove položaje su do dolaska 3. i 4. udarne brigade držale 12. i 10. hercegovačka brigada, a na krajnjem lijevom krilu bila je 13. južnodalmatinska brigada.

Neprijatelj je u toku 11. i 12. mjeseca neprekidno pojačavao svoja utvrđenja, učvrstio ih jakim bunkerima, bodljikavom žicom, protutenkovskim i protupješađijskim minama i raznim preprekama.

Očekivalo se njegovo povlačenje prema Sarajevu, ali su se neprekidno pronosili glasovi o proboju neprijatelja pravcem Široki Brijeg—Duvno—Banja Luka. Cijelo vrijeme on je i dalje vršio povremene manje i veće ispade, ubacivao grupice zelenokaderovaca i ustaških diverzanata iza leđa naših jedinica i uporno organizirao antirevolucionarne grupice. U tome su glavni oslonac bili samostani u Širokom Brijegu i Čitluku.

Poslije oslobođenja ovog dijela zapadne Hercegovine, na teritoriju su organizirani NOO, a vojna oblast 29. NOU divizije formirala je 3. pod-

²⁸³⁾ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. II, str. 525.

²⁸⁴⁾ Danilo Komnenović i Muharem Kreso: »Konačno oslobođenje Hercegovine«, časopis »Most«, br. 4—5, Mostar 1975. g.

ručje vojne oblasti s komandama mjesta Ljubuški, Čapljina i Posušje. Komandant 3. područja vojne oblasti bio je poručnik Martin Čule, a politkomesar Franjo Budimir.²⁸⁵⁾ Komande mjesta imale su svoje partizanske straže i partizanske straže u pojedinim selima u kojima je bilo ukupno 492 naoružana stražara.²⁸⁸⁾

Osim njih na ovom prostoru operirao je 1. bataljon Brigade narodne obrane za Hercegovinu sa Štabom bataljona u Čapljini, a dijelovima oko Ljubuškog, Čitluka i Gabele.²⁸⁷⁾ U sukobima u toku mjeseca prosinca ovaj bataljon pohvatao je bio 60 zelenokaderovaca i ustaša, među kojima i nekoliko ratnih zločinaca. »Posljednjih dana primjećena je na tom terenu (zapadne Hercegovine, prim. autora) jedna jača ustaška skupina, njih oko 150, koji su se prebacili iza naših borbenih linija sa zadatkom nastavljanja i daije svoga trogodišnjeg zločinačkog rada i radi ometanja uspostavljanja naše narodne vlasti« — ističe se u zapovijesti Štaba navedene brigade od 29. 12. 1944. godine.

Takva je ukratko bila situacija kada je 4. splitska brigada izbila na ovaj sektor.

NA POLOŽAJIMA OD 23. PROSINCA 1944. DO 27. SIJEČNJA 1945.

Ni jedna divizija 8. korpusa nije bila izložena tako velikim marševskim naprezanjima kao 9. udarna, posebno njene 3. i 4. brigada. Samo u toku listopada i studenog 1944. g. one su marširale od Gračaca do Imotskog, od Imotskog do Duvna, od Duvna do Posušja, od Posušja do Knina i Zrmanje, a sada u mjesecu prosincu predstojao im je marš od Zrmanje—Otrića do Neretve. Bilo je to preko 1.000 kilometara u pješačkom maršu i dobrim dijelom po bespućima. Pojedini bataljoni prevalili su u manjim pokretima još najmanje 400 kilometara. Izdržati sve to po olujnim jesenskim danima zahtijevalo je neslućene napore.

Četvrta splitska udarna brigada izvela je ovaj marš od Otrića do Neretve u vremenu od 11. 12. do 22. 12. 1944. Evo te maršrute:²⁸⁸⁾

11. 12. Prijevo—Zagrovic,
12. 12. Žagrović—Topolje,
13. 12. odmor u Topolju
14. 12. Topolje—Podosoje,
15. 12. Podosoje—Sinj,
16. 12. odmor u Sinju,
17. 12. odmor u Sinju,
18. 12. Sinj—Cista,
19. 12. Cista—Kamenmost,
20. 12. Kamenmost—Klobuk,
21. 12. Klobuk—Ljubuški—Čitluk,
22. 12. odmor u Čitluku.

²⁸⁵⁾ Zbornik, tom IV, knj. 30, br. dok. 114.

²⁸⁶⁾ Zbornik, tom IV, knj. 31, br. dok. 51.

²⁸⁷⁾ Zbornik, tom IV, knj. 31, br. dok. 138.

²⁸⁸⁾ Operacijski dnevnik 3. divizije. Arhiv VII, k. 847, br. reg. 17.

Evo prijepisa zapovijesti²⁸⁹) za marš od sela Klobuka do sela Općuša (Čitluk).

»Štabu I, II, III i IV bataljona, Četi za vezu, Ceti pratećih oruđa, Izviđačkoj četi i minerskomvodu.

Sutra 21. ov. mj. jedinice će nastaviti pokretom i to tako da podese kuhanje ručka i polazak sa mjesta logorovanja kako bi stigle na komunikaciju, tj. na cestu između sela Pržište i sela Popratnjak u 6 časova, odakle će kolona krenuti pravcem Popova Kula, Pržine, Utvica, Vitina, Ljubuški, Mostarska Vrata, Crno, Općuša.

Red jedinica će biti slijedeći:

- III bataljon,
- Četa za vezu,
- Izviđačka četa,
- Minerski vod,
- Četa pratećih oruđa,
- IV bataljon,
- II bataljon,
- I bataljon.

U toku noći potrebno je da sve jedinice što bolje najedu i napoje konje da bi isti mogli izdržati pokret koji je dosta dug obzirom da su umorni i da već duže maršuju, a to tim prije što na ovom sektoru ima nešto trave.

U pogledu smještaja, po dolasku na određenu prostoriju, kao i radi snabdijevanja hranom dobićete uputstva i naređenja još u toku marša.

U toku ovog marša jedinice će prolaziti kroz Ljubuški, te je potrebno da se kroz isti jedinice kreću mirnim korakom u koloni prostih redova i bez ikakvog razgovora i galame.

Skreće se pažnja na točnost dolaska jedinica na mjesta koncentracije.

S. F. — S. N!

Pom. komesara, kapetan
Badurina (Berislav)

Komandant, major
Gaće Ivan

Pozadinski dijelovi brigade koji su se kretali sporije, zbog kolone zaprežnih vozila, prispjeli su na prostor Tromeđa—Sužanj—Čitluk tek 23. 12. poslije podne. Naročito je bio težak transport municije u bojnoj komori. U Otriću su bile popunjene sve zalihe i preko norme, a nije bilo dovoljno zaprega. Zbog toga se nekoliko seljaka iz sela Prljevo javilo dobrovoljno sa svojim volovskim zapregama da pomognu bojnoj komori brigade u prevoženju. Bilo je zamišljeno da oni pomognu samo do sela Topolja kod Knina, ali kako se nije mogla naći zamjena to su dobrovoljno produžili sve do Sinja. Odatle su tek s iscrpljenim zapregama vraćeni, a komanda mjesta Sinj pribavila je novu zaprežnu stoku. Prelaz preko rijeke Cetine u Trilju obavljen je na splavima, jer je most bio porušen, a

Arhiv VII, k. 847, br. reg. 12—1.

i to je predstavljalo ne malu teškoću za marševima iscrpljene ljude i stoku. U toku prevoženja izgubljena su bila i tri konja koji su pali u nabujalu brzu rijeku. I pored svih teškoća marš je obavljen na vrijeme.

Na prostoriju Čitluka brigada je izbila 21. 12. poslije podne. Odmah je Štab brigade stupio u vezu sa Štabom 10. hercegovačke brigade čije položaje je trebalo preuzeti. Dva dana prije toga (19. prosinca 1944. godine) Štab 9. udarne divizije dostavio je Štabu korpusa izvještaje²⁹⁰) o brojnom stanju i naoružanju divizije. Iz njih vidimo da je 4. splitska udarna brigada imala po spisku ukupno 1261 borca i 153 rukovodioca.

Socijalni sastav:	boraca	rukovodilaca
radnika	298	40
seljaka	812	76
intelektualaca	40	17
obrnika i trgovaca	98	12
namještenika —• đaka	13	8
Nacionalni sastav:	boraca	rukovodilaca
Srba	12	11
Hrvata	1.133	136
Slovenaca	58	2
Crnogoraca	3	1
Talijana	13	1
Jevreja	1	
Rusa	5	
Poljaka	2	

Iz pregleda je vidljivo da su preko 85% njenog socijalnog sastava činili radnici i seljaci, a po nacionalnom sastavu bili su 87% Hrvati.

Stvarno stanje u brigadi bilo je:

	Po spisku		Na licu	
	Muškaraca	Žena	Muškaraca	Žena
Oficira	40		33	
Političkih rukovodilaca	73	2	66	2
Podoficira	66	1	61	1
Boraca	1.162	71	981	59
Svega:	1.341	74	1.141	62

U rashodu je, dakle bilo 202 muškarca i 12 žena, i to najvećim dijelom u bolnicama, jer je u borbama oko Knina bilo mnogo ranjenih, a dio boraca i rukovodilaca nalazio se na raznim kursevima izvan Brigade.

Od naoružanja Brigada je raspolagala sa 831 puškom, 115 strojnica, 125 puškomitraljeza i 7 teških mitraljeza, 28 lakih bacača, 9 teških bacača, 6 Piata (džon bula), 142 pištolja, 906 ručnih bombi, 11 protuten-

⇒) Zbornik, tom IV, knj. 31, br. dok. 74.

kovskih pušaka. Od sredstava veze raspolagala je sa 3 radio-stanice, 1 telefonskom centralom, 12 telefona, 20 km kabela, 1 optičkim aparatom i 3 signalna pištolja.

Za prenos i prevoženje brigada je imala 22 jahača, 217 tovarnih i 6 teglećih konja, 3 mazge i 2 magarca. Po izvještaju u Brigadi nije bilo automobila, a raspolagalo se samo sa 1 zaprežnim kolima. Međutim, po sjećanju intendanta Mate Restovića pozadinski dijelovi brigade raspolagali su s oko 30 seljačkih kola za prevoz zaliha hrane, opreme i municije. Nije bilo dovoljno zaprežnih konja i pribora pa su korištene zaprege mobilizirane od slučaja do slučaja. Tek negdje krajem 1944. godine na terenima oko Ljubuškog Brigada se snabdijela zapregama.

Nacionalni sastav Brigade preko 87% Hrvata bio je od prvorazrednog značenja za ovaj kraj. Još prije drugog svjetskog rata ovdje je imao veliki utjecaj katolički kler, koji je iz svojih pobuda širio hrvatski nacionalizam, iz čijeg krila je kasnije regrutiran ne mali broj ustaških aktivista. U toku NOB-e ovdje je bila uhvatila dubok korijen ustaška propaganda o Srbima kao organizatorima »protuhrvatskih komunističkih bandi«, kako su oni nazivali Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije. Trebalo je razbiti ostatke tih propagandnih efekata u glavama priprostih i u suštini poštenih ali zavedenih seljaka u zapadnoj Hercegovini. To je Brigadu, prvenstveno njen politički kadar, obavezivalo na intenzivan politički rad u masama i veoma obazriv odnos prema narodu.

S druge strane i ustaško rukovodstvo je ubrzo ocijenilo da velika moralno-politička opasnost za njihov utjecaj prijati od ove hrvatske jedinice NOV i njenog djelovanja u ovom kraju. To ustaško rukovodstvo je poduzelo, kako ćemo kasnije vidjeti, veoma opsežne mjere, i najposlije angažiralo i velike snage kako bi poremetilo odnose povjerenja koje je 4. splitska brigada bila uspješno počela razvijati u širokim masama.

Štab 9. divizije dao je 4. splitskoj brigadi zadatak da na položajima od rijeke Neretve do sela Jare smijeni jedinice 10. hercegovačke brigade.

»Naša brigada dobila je zadatak da zaposjeda i brani položaj na liniji Bačevići—Krivodol—Čule—Podgorje—Ljuti Dolac—Biogradci—selo Jare« — piše Štab brigade u svojoj zapovijesti od 22. 12. 1944.²⁹¹⁾

Brigada je dakle dobila zadatak da *posjeda i brani* položaje. Odnos snaga nije dopuštao značajnija ofenzivna dejstva, a nije bilo izgleda da se na ovom pravcu angažiraju neke jače snage.

U podacima o neprijatelju je u zapovijesti izloženo da »neprijateljske snage na prostoru Nevesinje—Mostar—Dobrići—Knežpolje—Široki Brijeg—Uzarići iznose oko 10.000 njemačkih-ustaško-domobranskih vojnika. Osim pješadijskog naoružanja neprijatelj raspolaže s nekoliko topova raznog kalibra (broj nepoznat) i 20—30 tenkova tonaže 20—30 tona«.

Pred položajima Brigade neprijatelj je imao borbenu liniju posjednutu od ovih snaga:²⁹²⁾

— 8. četa 2. bataljona 370. puka 389. legionarske »Vražje« divizije u selo Bačevići;

— 16. četu 4. novačke bojne selo Jasenica;

291) Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 19—1/1.

292) Arhiv VII — NOV — k. 527a, br. reg. 1—1/4.

- 6. četa 2. bataljona 370. puka u Rodoču;
- 3. lučka bojna — aerodrom — Rodoč;
- 5. četa 2. bataljona 370. puka Varda;
- 15. četa 4. novačke bojne k. 305;
- 7. četa 2. bataljona 370. puka selo Miljkovići;
- 13. i 14. četa 4. novačke bojne u selo Donja i Gornja Kozica;
- 4. haubička baterija u Rodoču;
- 5. baterija brdskih topova, zaselak Mekači;
- 4. bojna 9. ustaškog zdruga Rodoč—Miljkovići.

Ukupno 2.200 vojnika.

Neprijateljska obrambena linija između Mostarskog polja i Mostarskog blata bila je veoma jako utvrđena stalnim i privremenim fortifikacijskim objektima, bodljikavom žicom i minskim preprekama, a položaji su bili Hum (k. 436) Priorac, Kobilovac (k. 300), Miljkovići (k. 305), Varda (tt. 331) Dobralina (k. 262) kose iznad sela Gornja Jasenica.

Između neprijateljskih položaja na Vardi i onih u selima Knežpolje — Uzarići nalazi se Mostarsko blato, koje je u to vrijeme bilo pokriveno visokim vodama.

U Uzarićima i Knežpolju bile su jake neprijateljske snage, orijentirane samo djelomično prema jednom, lijevokrilnom bataljonu 4. splitske brigade, a svojom glavinom prema 3. i 13. dalmatinskoj brigadi. Na tim položajima bili su 1. bataljon 370. puka 369. legionarske divizije i 1. bojna 9. ustaškog zdruga, te 1. i 3. bojna 2. gorske pukovnije iz II gorskog zdruga.

Štab brigade je svojom zapoviješću svoje snage podijelio u 2 borbena reda, i to u prvi borbeni red 1, 2, 3. i 4. bataljon, minerski vod i četv pratećih oruđa, sa zadacima:

— 2. bataljonu da posjedne i brani položaj na liniji selo Bačevići—k. 284—55, 344, sa jednom desetinom kao predstražom na k. 152. Štab bataljona u Slipčićima, zaselak Vlaka. Veza desno, telefonom preko Neretve sa 13. hercegovačkom brigadom u selu Gubavica (k. 313), a lijevo sa 1. bataljonom u Dobro Selo;

— 1. bataljon posjeda i brani Rujiška (k. 341) izviđajući izviđačkim odjeljenjima pravac Čule—Begina Mahala. Štab bataljona u Dobro Selo. Veza desno sa 2. bataljonom telefonom i patrolama, a lijevo sa 4. bataljonom u selima Selište—Ružići;

— 4. bataljon na položajima Kamen—selo Čule—Sv. Ilija s jednom desetinom kao predstražom na k. 260 Kamen, ima uporno braniti komunikaciju Mostar—Čitluk i spriječiti svako prodiranje neprijatelja cestom Miljkovići—Sretnica za Čitluk. Za obranu od tenkova postaviti »džon bule« i protivtenkovske puške na najpovoljnije položaje. Štabu bataljona se pod komandu stavlja vod »džon bula«. Bataljon ima minirati i barikadama preprečiti cestu Čule—Sretnica. Veza desno sa 1. bataljonom, a lijevo sa 3. bataljonom u zaseoku između Torine i Brdo. Štab bataljona u Sretnici;

— 3. bataljon posjeda i brani položaje kod sela Jare—Biogradci na liniji k. 440—Kuk—Sv. Ana. Veza desno sa 4. bataljonom, lijevo sa dijelovima 13. brigade u selo Buhovo.

Svim bataljonima je naredeno da položaje posjedaju s polovinom svojih snaga, a drugu polovinu da drže kao rezervu pored Štaba bataljona, i patrolama kontroliraju međuprostore.

— Ceta pratećih oruđa smjestiće se u zaselak Bulići, a upotrebit će se prema potrebi. Komanda ćete pronaći će najpovoljnije položaje na liniji k. 328—Selište, vodeći računa da bacači budu postavljeni u mrtvi ugao, te o dometu bacača do neprijateljskih položaja;

— Minerski vod pridaje se Štabu 4. bataljona i u sporazumu s njim organizirat će rušenje ceste, postavljanje barikada i mina na komunikaciji.

Dalje je u zapovijesti naredeno:

1) da je Inženjerski bataljon Tenkovske brigade minirao cestu na prostoru između Selišta i Sretnice na okukama o čemu voditi računa;

2) da četa za vezu uspostavi linije od Štaba brigade do štabova bataljona, a Štab 1. bataljona do prednje linije na k. 341;

3) Bojna komora, ambulanta i intendatura smještaju se u selo Služanj;

4) Ceta za vezu, Izviđačka četa smještaju se u Čitluku — kod Štaba brigade;

5) Štab brigade u Čitluku (Manastir) gdje će sve jedinice slati redovne izvještaje u 8, 11, 15 i 18 sati svakoga dana, vanredno izvještavati o svim značajnijim promjenama;

6) po zauzimanju položaja odmah pristupiti podizanju fortifikacijskih objekata, koje podesiti geološkom sklopu zemljišta;

7) Obzirom na to da je neprijatelj u borbi drzak i uporan i s tim što je narod u većem broju neprijateljski raspoložen prema nama, skreće se pažnja svim jedinicama uopće da budu budne i oprezne bez obzira da li su na položaju ili na odmoru u logoru, što znači da se ima postaviti potrebno osiguranje.«

Lako je uočiti da je cijela Brigada bila u jednom borbenom redu. Veliki obrambeni prostor i front širine od preko 30 kilometara zahtijevao je da sve snage budu na položaju. Osim bataljonskih rezervi, koje su se mogle izvući samo uz uvjet grupnog posjedanja položaja, po dubini nije bilo nikakvih rezervi ni brigadnih ni divizijskih. Ostale korpusne snage bile su daleko, kako smo već vidjeli. To nije moglo ostati nezapaženo od strane neprijateljske obavještajne službe.

Osim toga između lijevog krila 4. bataljona i desnog krila 3. bataljona bio je preko 10 kilometara široki odsjek fronta potpuno neposjednut, samo slabo kontroliran patrolama. Visoke vode Mostarskog blata onemogućavale su da neprijatelj na tom sektoru angažira ječe snage, ali je on taj međuprostor obilato koristio da čamcima prevozi i ubacuje manje, a od polovine siječnja i veće grupe.

»Taj međuprostor koristili su i naši mineri, koji su se u nekoliko navrata, pod rukovodstvom kapetana Branka Filipovića, čamcima prebacivali preko Blata i na neprijateljskoj strani, između Žovnice i Zvatića na

više mjesta minirali su cestu. Poznato mi je da je sa tim minama uništeno nekoliko neprijateljskih kamiona« — sjeća se Luka Pezelj, u to vrijeme politički komesar čete u 3. bataljonu.

Glavni dio snaga, kako se iz rasporeda vidi, Štab brigade koncentrirao je za obranu komunikacije Mostar—Čitluk, jer je procijenio da će neprijatelj, u slučaju ispada, najvjerojatnije pokušati ovladati ovim pravcem. Za obranu lijevog krila, južnog priobalnog dijela Mostarskog blata, raspoređen je svega jedan bataljon.

Štab 9. divizije je uočio da su snage Brigade, nepunih 1.000 boraca na frontu, nedovoljne za obranu ovako velikog prostora. On 27. 12. izuzima iz sastava 3. udarne brigade 5. (talijanski) bataljon i upućuje ga u sastav 4. splitske udarne brigade.²⁹³⁾ Bataljon je krenuo iz Posušja i za dva dana marša prebacio se na sektor 4. brigade, a 31. 12. 1944. upućen je na položaj na desnoj obali Neretve, selo Bačevići—selo Slipčići—Vlake. Štab u selu Arapi. Tamo je smijenio 2. bataljon koji je povučen u rezervu Brigade, u selu Gornja Blatnica.

Zahvaljujući pomjeranju ovog bataljona Talijana²⁹⁴⁾ mogla se stvoriti kakva takva dubina obrane na desnom krilu brigadnog rasporeda.

Sačuvan je izvještaj političkog komesara 2. bataljona Ivana Milanovića od 16. siječnja 1945. iz koga se vidi da je bataljon imao po spisku 253 muškarca i 16 žena. U stroju je bilo 204 muškarca i 12 žena, a u rashodu 49 muškaraca i 4 žene. Rashod se sastojao iz 46 ranjenih i bolesnih na liječenju u bolnicama i 8 na raznim kursovima. Slično stanje bilo je u ostalim bataljonima.

Od naoružanja bataljon je raspolagao sa: 112 pušaka, 25 puškomitraljeza, 2 teška mitraljeza, 16 strojica, 7 lakih bacača, 1 teški bacač, 2 protutenkovske puške, 1 »džon bul.« 10 pištolja i 180 bombi.²⁹⁵⁾

Preko 20% sastava je bilo u bolnicama, najvećim dijelom od ranjavanja, iz čega se vidi kolikim gubicima je bila izložena Brigada u borbama oko Duvna i Knina.

Po brojnom stanju i vatrenoj moći svaki bataljon brigade bio je veličine trećine jednog neprijateljskog bataljona, koji su u to vrijeme brojili oko 600 vojnika.

²⁹³⁾ Arhiv VII — NOV — k. 845, br. reg. 43—1.

^{TM)} Još u kapitulaciji Italije u rujnu mjesecu 1943. godine, prilikom formiranja brigade, u njen sastav je ušlo 1 nekoliko Talijana antifašista. U 3. i 13. brigadi 9. divizije bilo je također Talijana. Na žalost, nisu nađeni podaci koliko je njih tada bilo ukupno ni u brigadi ni u diviziji.

U toku proljeća i ljeta 1944. godine mnogo Talijana izbjeglo je iz njemačkog zarobljeništva i priključilo se 9. diviziji. U kolovozu 1944. godine Štab divizije je, iz političkih razloga, a i zbog lakšeg komandiranja, od ovih Talijana formirao talijanski bataljon, kao 5. bataljon 3. dalmatinske udarne brigade.

U vrijeme dolaska u sastav 4. splitske brigade bataljon je brojio oko 220 boraca, od toga svega 5 članova Komunističke partije i 2 kandidata.

Prema Pregledu socijalnog i nacionalnog sastava 9. udarne divizije od 19. 12. 1944. ukupno je u jedinicama Divizije bilo Talijana:

— Stab divizije i prištapske jedinice	25
— 3. dalmatinska brigada	301
— 4. splitska brigada	14
— 13. južnodalmatinska brigada	2
— Artiljerijski divizion	8
UKUPNO:	350

^{2M)} Arhiv VII — NOV — k. 847 A, br. reg. 14—7.
Arhiv VII — NOV — k. 847 A, br. reg. 6—1/7.

Iz izvještaja pomoćnika komesara 3. bataljona Katić Marina od 26. 1. 1945.²⁹⁶ vidimo da je u tom bataljonu bilo 32 člana KPJ, od kojih 5 u bolnici i 2 na kursu. Dalje, u bataljonu su bila 3 kandidata za člana KPJ, a o broju članova SKOJ-a nema podataka.

Iako je front 9. divizije, a posebno 4. splitske brigade, bio nesrazmjerno širok, Stab 8. korpusa, u svrhu zaštite otoka i južne Dalmacije, naredio je 28. 12. da se 13. južnodalmatinska brigada uputi na otok Vis, a jedan bataljon 3. dalmatinske u Dubrovnik da tamo smijeni 2. dalmatinsku proletersku brigadu. Za zatvaranje pravca Mostar—Široki Brijeg—Rakitno za nekoliko dana bilo je ostalo svega 8 bataljona. To je zapaženo i od neprijateljskih snaga, pa one pokušavaju 31. 12. ispadima potisnuti jedinice 4. splitske s položaja, ali bez uspjeha.

Tako je za Brigadu završila 1944. ratna godina.

Cim su sredile svoje položaje, pošto su se borbene aktivnosti s obje strane stišale, jedinice brigade razvile su intenzivnu, političko-propagandnu i kulturno-prosvjetnu aktivnost.

Po selima su održavane priredbe i zborovi na kojima su politički rukovodioci tumačili liniju NOB. Za vrijeme novogodišnjih praznika održano je 20 takvih zborova. Politički komesari četa su u zaseocima gdje su logorovale čete organizirali sijela na kojima su vođeni razgovori i tumačena politička situacija. U ovom kraju gdje su ustaše imale znatan utjecaj to nije bilo nimalo lako.

»Dolazak naše brigade na ovaj teren, narod je primio vrlo dobro, ali ne možda kao NO vojsku, već kao Hrvate, katolike koji smo došli da smijenimo hercegovačku kao srpsku brigadu. Za nas su takođe govorili da dolaze Dalmatinci koji ne vjeruju u Boga, koji ruše crkve, a i ništa zajedničkog nemaju sa Hrvatskom. Međutim, ove parole nisu im palile, narod nas je dosta dobro primio, darivao sa hranom, duvanom i drugim. Nas su Dalmatince kovali a i danas kuju u nebesa, kao Hrvate i katolike, a skoro svaki s kime smo došli u razgovor potrudio se da nešto kaže protiv Srba. Mi smo pravovremeno shvatili taj jaz kojeg su napravili protunarodni režimi između Srba i Hrvata, te smo neprestano na svim konferencijama, a i u dodiru s pojedincima isticali bratstvo i jedinstvo ne samo Srba i Hrvata nego i čitavog našeg naroda u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. *Hercegovačke jedinice populariziramo na svakom koraku* (podvukao M. S.), naročito X hercegovačku brigadu koja je zbilja najstarija hercegovačka jedinica u koju su se svrstavali od njenog formiranja do danas najbolji hercegovački sinovi. Održali smo skoro u svim selima, gdje je smještena naša vojska priredbe, gdje se svakom prilikom koristilo, prije same priredbe, da se narodu kaže nekoliko riječi o političkim događajima kao i našem NO pokretu. Pored negativnih strana koje ovaj narod posjeduje u odnosu prema nama, kidajući nam telefonsku žicu, noseći neprijatelju u Mostar obavještenja i niz drugih postupaka, ipak ima jedna od pozitivnih strana, a to je što rado posjećuje naše priredbe i ekonomski pomaže vojsku, iako ustaše poručuju iz Mostara skoro svakog dana da će oni doći amo i da u vezi toga skrivaju hranu od NO vojske. Na-

²⁹⁶) Arhiv VII — NOV — k. 847 A, br. reg. 1—10.

rodnooslobodilački odbori uglavnom su postavljeni dolaskom hercegovačkih jedinica na ovaj teren. *Uglavnom odbori su sastavljeni od ljudi koji su nađeni kod kuće bez obzira na njihovu prošlost.* Među ovim odbornicima našli smo i jednog potpredsjednika Opštine Ljuti Dolac koji je bio u Pavelićevom tjelesnom združenju i pušten je na odsustu 2 godine zbog toga što je spriječio jednog rodoljuba da ubije Pavelića.«

Tako je politički komesar brigade u svom izvještaju²⁹⁷⁾ od 17. 1. 1945 prikazao stanje na terenu.

Da neprijatelj neće olako napustiti želju da po svaku cijenu zadrži kontrolu nad ovim stanovništvom, pokazivali su i leci koji su ilegalno rasturani po selima u vrijeme novogodišnjih praznika. U njima se stanovništvo pozivalo »ubijajte, komuniste i političke komesare! Izdržite! Dolazimo ponova!« Između sela Torine i G. Blatnice bila je 5. 1. pokidana telefonska linija. 7. 1. pokidana je linija, veza sa 1. bataljonom. Sve je ukazivalo na to da neprijatelj ubacuje u pozadinu svoje grupe i organizira svoje pristalice po selima. Ali glavna pažnja Štaba brigade bila je usmjerena prema frontu. U pozadini su situaciju trebali raščišćavati dijelovi Brigade narodne obrane, i organi Vojnog područja.

Ipak se postepeno stvarao odnos povjerenja s dijelom naroda. Nekoćina omladinaca prijavilo se dobrovoljno u Brigadu, među njima i mali sedamnaestogodišnji Ivan Juričić, koji je poginuo u borbama kod sela Paz u Istri 29. 4. 1945. kao hrabri izviđač u Izviđačkoj četi brigade.

To stanje uveliko je zabrinulo ustaše, pa je njihovo rukovodstvo početkom mjeseca siječnja predložilo Komandi grupe armija »E« da iz *političkih i vojnih* razloga, zauzme i drži Ljubuški. Komanda je odgovorila da liniju Široki Brijeg—Nevesinje mora držati, ali joj ne stoje na raspolaganju nikakve trupe osim onih koje su već tamo angažirane.²⁹⁸⁾ To je Štab generala Reinickea shvatio kao zeleno svjetlo da ustaškim snagama omogući ovaj pokušaj, pa je polovinom siječnja pristupio razradi plana »Bora« kojim je bilo predviđeno izbijanje na rijeku Trebižat. Čekao se povoljan momenat.

Nisu nađeni nikakvi izvještaji o borbama koje su gotovo svakodnevno vodile u toku mjeseca siječnja 1945. godine. Poslužimo se stoga operativnim dnevnikom 9. divizije i sjećanjima pojedinih drugova.

Evo najprije izvoda o važnijim događajima kako su oni zabilježeni u operativnom dnevniku:²⁹⁹⁾

2. 1. 1945. — 2. Proleterska Brigada stigla na prostoriju Čapljina. Ostale jedinice divizije bez promjene.

3. 1. 1945. — Po podne neprijatelj izvršio ispad na položaje 3. i 13. brigade, ali je bio zadržan. Na položajima 4. splitske brigade borbe su u toku.

4. 1. 1945. — ... Istog dana vodila je 4. Brigada 9 sati borbu sa neprijateljem zapadno od Jara. Neprijatelj je bio odbijen uz gubitke od 15 mrtvih i više ranjenih, te je zarobljeno nešto materijala.

²⁹⁷⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847 A, br. reg. 12—1/7.

²⁹⁸⁾ O ovim prijedlozima vidi: Arhiv VII — Nemci — k. 6, br. reg. 1—5. Ratni dnevnik majora Behma; k. 70, br. reg. 1—1, Izjava gen. Lohra, str. 120 i 121; Franz Schraml: Kriegsschauplatz Kroatien, str. 114 i 115.

5. 1. 1945. — Na položajima brigada bez promjena 2. proleterska brigada stigla na prostoriju sela Cerov Dolac—Grude.

6. 1. 1945. — 2. Proleterska Brigada smjenila je jedinice 3. Brigade na položajima sjeverno od komunikacije Kočerin—Široki Brijeg, dok sa ostalim snagama ostaje u dubinskom osiguranju komunikacije Kočerin—Široki Brijeg. 3. Udarne Brigada potpuno preuzela položaje južno od komunikacije Široki Brijeg—Kočerin, smjenila dva bataljona 13. Brigade, koji su se skoncentrirali u Cerov Dolac radi izvršenja pokreta.

7. 1. 1945. — Na svim položajima bez promjene osim slabog artiljerijskog djelovanja neprijateljske artiljerije.

8. 1. 1945. — Patrola 4. splitske brigade uhvatila jednog policajca sa 6000 kuna i jednog ustašu sa 390.000 kuna. Štab 13. brigade krenuo sa 2 bataljona iz Vrgorca za Gradac radi odlaska na Vis.

9. 1. 1945. — Aktivnost naših patrola na cijelom frontu bez naročitih promjena.

10. 1. 1945. — Na svim djelovima položaja bez promjena.

11. 1. 1945. — Primitljeno obavještenje da je neprijatelj znatnim dijelom smanjio garnizon u Mostaru, dok je stanje u Širokom Brijegu bez promjene. Iz Mostara su izvučeni svi tenkovi, teška artiljerija, protivtenkovska artiljerija i svi dijelovi 118. divizije.

Na položajima bez promjena.

12. 1. 1945. — Neprijatelj izvršio ispad iz Mostara u pravcu Ljubuskog, potpomognut artiljerijom, u jačini od 200 vojnika, ali nije postigao nikakav uspjeh. Nije bilo vlastitih gubitaka. Iz Š. Brijega krenula za Mostar III Bojna IX ustaškog zdruga, tako da je ostao garnizon od 2.000 ljudi.

16. 1. 1945. — Desnokrilni bataljon 3. Udarne Brigade i lijevakrdlm bataljon 4. splitske brigade vršili pripremu za zajedničku akciju na neprijateljsku posadu, koja brani most preko rijdke Lištice.

18. 1. 1945. — Na položajima 4. brigade neprijatelj tukao jakom artiljerijskom vatrom.

25. 1. 1945. — Jedan bataljon 4. brigade vodio borbu na položajima Selišta—Čule, te je neprijatelj odbačen. Na ostalim položajima bez promjene.

26. 1. 1945. — Dan je prošao bez borbe i naročitih promjena. Bilo je samo patrolnih izvidanja.

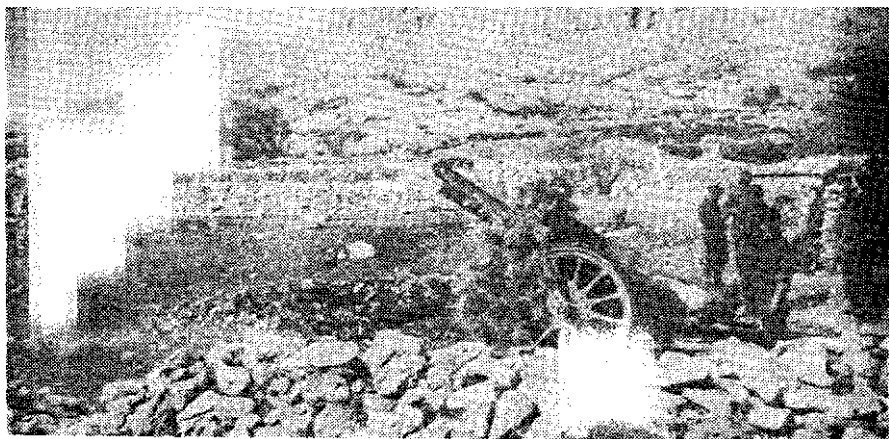
27. 1. 1945. — Na položaju 2. brigade bez promjena. Rano ujutro neprijatelj je napao na položaje Osojnik—Rujava staje—Klenak. Borbe su vodili dijelovi 3. i 4. Brigade, te je neprijatelj uspio na večer ovog dana da potisne 2. bataljon 4. brigade s položaja na Klenku i da ovlada položajima na Klenku—Osojnik—Rujave staje. Ostali dijelovi 3. brigade vodili su borbu na prostoru Proboj—Dugandići bez značajnih rezultata.

Iako je odnos snaga na frontu pred Brigadom bio 3:2 u korist neprijatelja, on u toku više od mjesec dana ne poduzima značajnih akcija. Često Nijemci i ustaše pokušavaju manjim snagama ispitati čvrstinu i snagu obrane, ali se više i češće zalijeću prema položajima 2. dalmatinske

^{2W)} Arhiv VII — NOV — k. 843, reg. br. 17—1/2.

proleterske brigade i 3. dalmatinske udarne. I to je očigledno bio dio lukavog plana da se snage Brigade uljuljaju u svojoj sigurnosti i slaboj zainteresiranosti neprijatelja za ovaj pravac.

»U tom vremenu mi smo — piše Vinko Uvodić — bili na položajima prema selu Uzarić. Ustaške jedinice držale su položaje u Knežpolju i Širokom Brijegu, a povremeno su njihove grupice dolazile i u Uzariće koji su bili 'ničija zemlja'. Te grupice su pokušavale iznenaditi naše

Artiljerijski položaj, Hercegovina, siječanj 1945.

patrole, a mi smo pak iznenadivali, kad bi nam uspjelo te grupice ili pojedince, koji su u selo dolazili radi kupovine i po obavještajnim zadacima. Često sam sa komandirima Maltež Ilijom i sam odlazio u zasjede i izvidnice. To su bili naši samoinicijativni izleti. Tako smo jednom prilikom, sjećam se, u jednoj kući, sakrivenog pod krevetom našli jednog okorjelog ustašu (od 1941. godine) sa 2 pištolja, ručnom bombom i pola miliona kuna. Otpremili smo to sve u Štab bataljona.

Drugi put smo naletjeli na jednog ustaškog financa. Njega smo iznenadili u selu Jare. Bježao je kroz vodu Mostarskog blata, ali ga je puškomitraljezac Turić Ivan oborio iz svog mitraljeza, kod njega smo našli pištolj, neke dokumente i 100.000 kuna.«

Jozo Pekić, komandir 1. čete 1. bataljona u svojim sjećanjima iz tog perioda piše:

»Mi smo držali položaje na brdu prema aerodromu u Rodoču. Dugo smo na tim položajima bili uz samo manje okršaje. Često nas je gadala artiljerija ali nismo imali gubitaka. U dva navrata su na naš položaj prebjegli domobranski avijatičari iz 'Zračne luke' Rodoč. Mi smo ih iz čete sprovodili do Štaba bataljona. Tako je sjećam se jedan put prebjegao jedan podoficir s oružjem, jedan put dva avijatičara. Nije još ni tada, iako se nazirala propast Njemačke, bilo masovnijeg prelaženja

domobrana na našu stranu. Mi smo se često spuštali do sela Jasenice i otvarali vatru na neprijateljske straže i patrole i nanosili im manje gubitke, ali cijeli taj mjesec nismo imali neke jače borbe.«

Kada je 5. siječnja u sastav 9. divizije pristigla 2. proleterska dalmatinska brigada Štab divizije izdao je zapovijest kojom je naredeno:

— da 2. proleterska preuzme položaje 3. udarne brigade sjeverno od komunikacije Široki Brijeg—Posušje, a 3. udarna položaje 13. južnodalmatinske koja je upućena s dva bataljona na otok Vis, a s dva bataljona u Dubrovnik. Tako su od 6. 1. lijevo od položaja 3. bataljona bile snage 3. udarne brigade.

Kada se neprijatelj uvjerio da kontroliranjem malim grupama sela južno od rijeke Listiće trpi znatne gubitke, uspostavio je 4. siječnja u selu Uzarićima stalnu posadu. Tamo je raspoređena jedna satnija iz 3. bojne 2. gorskog zdruga 9. ustaško-domobranske gorske divizije, i 50 ustaških milicionera. Ukupno 200 vojnika, sa 12 šaraca, 4 laka bacača i 1 top.

Da bi potisnuo te snage, Štab brigade donio je u sporazumu sa Štabom 9. divizije odluku da ih 9. 1. 1945. napadne sa 2. i 3. bataljonom. Istovremeno je 3. udarna brigada vršila pritisak na Široki Brijeg radi vezivanja neprijateljskih snaga.

Zapoviješću Štaba brigade³⁰⁰) bilo je predviđeno:

— 3. bataljon ojačan sa dva teška bacača napada Uzariće, zaselak Lasići pravcem Donji Lasići—Klenak—Tabašnica. Granice: lijevo, krajnje kuće Lasica Mahale, desno, put pored Blata. Teške bacače plasirati na sektoru Klenak.

2. bataljon izvršit će pokret 9. 1. pravcem Gornja Blatnica—Rosić—Torine—Dubenica—Batište—Markišić—Dubrava i napasti sa linije Dubrava—Desna Njiva, šireći svoje lijevo krilo do zaključno Desna Njiva, a lijevo do uključno put koji vodi od sela Markišić. Zauzimanjem Lovrice dati znak jednom bijelom i jednom zelenom raketom. U Markišiće stići do 16 sati i do mraka izvršiti izvidanje i podjelu zadataka na terenu.

— Neprijateljske snage razmještene su u kućama Mije Ljubića zvani »Zeljkušić« i kućama Frane Ljubića i Ilije Lovrića, a očekivati je da su kuće utvrđene, te u slučaju otpora koristiti »džon bul«.

— Ceta pratećih oruđa poslaće dva teška bacača s jednim članom komande čete u sastav 3. bataljona u selo Odaci tako da tamo stignu do 10 sati 9. 1.

— Intendatura brigade izdaće ovim bataljonima hranu za večeru do 6 sati 9. 1.

— Brigadna ranjenička prihvatnica nalaziće se u selu Buhaci. Referent saniteta brigade organiziraće prenošenje ranjenika i u tu svrhu prikupiti potreban broj konja i civila u selima Blatnica i Odaci i obezbijediti ih jednom desetinom iz bolničkog voda.

— Nakon izvršenja zadatka 2. bataljon preuzeće položaje od 3. bataljona, a 3. bataljon obrazuje brigadnu rezervu u selu Gornjoj Blatnici.

³⁰⁰) Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 1—4.

Broj: 111 E 123
18. 1. 1945
26/1/1945

1945
197

Samostanarica IV. Sph. mil. brigada

Policijski

Saljuna ti izvješće o radu, izvršeno u selu S. kod
I. Brijuna struje ul. K. P. 5., Kambelice, na, 1. 1. 1945, u
Rast. ul. K. P. 1. i 2. na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.

II. Radom nastaveći odmah nakon što su se vratili
na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.

III. Na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.
IV. Na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.

V. Na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.
VI-VIII. Na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.

Na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.
Na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.

Na 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul. i 1. i 2. ul.

— Za vrijeme ove akcije 1, 4. i 5. bataljon vršiče dublja izvidanja i demonstrativne napade na neprijatelja.

— Početak napada 9. 1 1945. u 21 sat.

Bio je kišovit dan kada su 2. bataljon i 2 minobacača krenuli iz Gornje Blatnice, a ipak taj pokret sigurno nije ostao nezapažen od neprijateljske obavještajne službe, koja je na ovom sektoru imala dosta suradnika. Kišnom danu slijedila je još kišovitija i potpuno tamna noć. Cete 3. bataljona koje su već dobro poznavale teren privukle su se blizu kuća u kojima su bili neprijateljski vojnici.

U 21 sat otvorena je vatra iz mitraljeza i lakih bacača. Iz prizemlja zgrada ustaše su odgovorile slabom mitraljeskom vatrom koja je trajala oko pola sata. Komandant 3. bataljona čekao je ugovoreni znak 2. bataljona, a kada se on nije javio, naredio je napad. Ustaše su, međutim, iskoristivši noć i nevrjeme pobjegli prema Knežpolju. Cete 2. bataljona, koje su im trebale presjeći odstupnicu uslijed gustog mraka, nevrjemena i nepoznavanja terena nisu na vrijeme izbile na predviđenu liniju, pa se neprijatelj izvukao uz male gubitke.

Pretpresom sela Uzarići nije nađeno nikakvog napuštenog oružja, što je ukazivalo na to da su ustaše na vrijeme upoznate s pripremama napada i još u toku dana izvukle teško oružje, a u selu ostavili samo manje snage, koje su se brzo povukle.

U svanuće su se bataljoni povukli na polaznu liniju, a 2. bataljon ostavio je odmah na položajima svoje dvije čete. Treći bataljon se prebacio u Gornju Blatnicu, a neprijatelj je uskoro opet posjeo Uzariće.

Iako su Štab brigade i pozadinski dijelovi u Čitluku bili udaljeni svega 15 kilometara od prednjih linija nadmoćnijih neprijateljskih snaga, Štab se osjećao sigurnim, pa je 13. 1. tamo sazvao savjetovanje svih političkih rukovodioca iz Brigade.³⁰¹) Savjetovanju je prisustvovao i politički komesar 9. divizije. To je u stvari bilo prvo savjetovanje gdje su se okupili svi politički komesari i politički delegati poslije onog savjetovanja održanog godinu dana ranije u Roškom Polju.

Između ta dva savjetovanja brigada je prošla težak ratni put. Na onom se trebala pripremiti za dugotrajne borbe, a na ovom za predstojeće protjerivanje neprijatelja iz zemlje i kraj rata.

Na savjetovanju su istaknuti uspjesi brigade u borbama i problemi koji su se posebno osjećali u radu sa novomobiliziranim borcima koji su činili preko polovine brojnog stanja. Naročito se raspravljalo o odnosima s narodom na terenu i stavu prema kleru i vjerskim osjećanjima kojih je bilo kod dijela novomobiliziranih. Zauzet je stav da im se nikako ne prave smetnje u prisustvovanju vjerskim obredima, ali da se budno motri na djelovanje klera u ovim krajevima.

Donijeti su zaključci:

— da se svestranije i u svim uvjetima ima politički raditi u jedinicama, i iznalaziti metode za bolji pristup objašnjavanju političkih problema i razradi tema predviđenih programom,

— da se pojača kulturno-prosvjetni rad u jedinicama, izdavanjem bataljonskih listova, četnih, zidnih i džepnih novina, kulturnim priredbama za vojnike i narod, radu s nepismenima (kojih je u Brigadi bilo 107) izdavanjem brigadnog biltena, formiranju zbora i drugim aktivnostima,

— da se pojača rad na primanju novih članova u Komunističku partiju i SKOJ, te na čišćenju Partije od onih koji su neborbeni ili na bilo koji način krnje ugled Partije i SKOJ-a.

Od polovine siječnja 1945. godine neprijatelj spretno protura vijesti o skorom napuštanju Mostara, pa i Štab divizije o tome izvještava Štab 8. korpusa u svom izvještaju još od 12. siječnja:³⁰²⁾

»Prema obavještenjima prikupljenim na terenu kao primljenim iz neprijateljskih garnizona vidi se da neprijatelj vrši pripreme za napuštanje cijele prostorije Široki Brijeg—Mostar—Nevesinje. U vezi s tim on je povukao u Sarajevo svu p. a. artiljeriju, sve tenkove, kao i tešku artiljeriju. Također je neprijatelj povukao i sve dijelove 118. divizije. Kao smjena 118. divizije došli su u Mostar iz Sarajeva dijelovi jedinica koje se povlače iz Srbije, ali brojčano za 2/3 manje nego što su otišli. Danas smo primili nepotvrđeno obavještenje, da je neprijatelj povukao jednu bojnu, koja se *nalazi* u Knežpolju, navodno u pravcu Nevesinja.

^{M2)} Arhiv VII — NOV — k. 526, br. reg. 30, f. 3.

Neprijatelj nije oslabio garnizone u Širokom Brijegu i Nevesinju do danas, dok je garnizon Mostar znatno ispražnjen.

Na osnovi izvlačenja materijala i ljudstva, držanja neprijateljskih vojnika kao i njihovog vlastitog pričanja *može se očekivati skoro povlačenje njemačkih snaga sa ovog sektora. Ustaški glavari ne slažu se sa namjerama Nijemaca, te raznim intervencijama nastoje privoliti Nijemce na aktivnost u pravcu Imotskog—Ljubuškog i Čapljine, ali i u ovom pogledu ne postoji sada nikakva vjerovatnost.* (Podvukao autor).

U vezi ovih obavještenja mi smo razvili dobro obavještajnu službu i održavamo stalni kontakt s neprijateljem. Cim situacija bude povoljna mi ćemo sa svim svojim snagama ugroziti i napasti neprijatelja s namjerom da mu zadamo što više gubitaka u ljudstvu i materijalu. Zbog dobre utvrđenosti i jakog osiguranja minskim poljima, bilo bi povoljnije ovo izvesti izvan garnizona, ali će o tome odlučiti dalji razvoj situacije. U duhu svega navedenog mi izvodimo pripreme.«

I Štab brigade u svojoj instrukciji štabovima bataljona od 15. I.³⁰³⁾ iznosi zaključak da bi moglo uskoro doći do općeg povlačenja neprijatelja iz Mostara, te bataljonima stavlja u zadatak da budu u što bližem dodiru s neprijateljem i što aktivniji. Posebno je 2. bataljonu stavljeno u zadatak da u povoljnom trenutku napadne neprijatelja u selu Uzarićima. U vezi s tim bataljonu je naređeno da svoju prednju liniju pomjeri bliže neprijatelju:

- da jednu četvu smjesti u selo Jare, zaselak Buhaci, a jedan njen vod ojačan teškim mitraljezom isturi na Klenak,
- da jednu četvu smjesti u selo Markišići,
- preostale dijelove bataljona na Batište,
- lijevo održavati vezu sa dijelovima 3. brigade u predjelu Rujeve staje,
- obratiti pažnju zaštiti od infiltracije neprijatelja, jer je teren za to veoma podesan.

Na osnovi ovog naređenja Štab 2. bataljona je pomjerio svoje dijelove na predviđenu liniju, ali nije napao selo Uzariće, jer je neprijatelj dovukao nova pojačanja, a artiljerijom je veoma intenzivno tukao položaje bataljona uzastopce nekoliko dana.

I u izvještaju Štaba 9. divizije od 19. 1. 1945³⁰⁴⁾ ponovno se podvlači da se po neprijateljskom držanju i pripremama vidi da *Nijemci misle na potpuno napuštanje ovog prostora.* »Radi maskiranja svojih namjera, slabljenja naših snaga i proširenju svoje teritorije neprijatelj vrši stalne i jake ispade u pravcu naših položaja. *Ovi ispadi podudaraju se sa intervencijama i težnjama ustaških glavara radi dizanja morala ustaški naklonjenom narodu i vojsci kao i eventualnog proširenja njihove teritorije na našu štetu.*« (Podvukao autor).

I dalje, stoji u izvještaju:

»Po reakciji neprijatelja i njegovim napadima posljednjih dana vidi se, da ovu prostoriju namjerava još uvijek uporno braniti i bez našeg odlučnog napada ne misli je napuštati. U Mostaru još uvijek raspolaže

³⁰³⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 2—4.

^{m)} Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 2—1,2.

sa priličnom rezervom, koju po potrebi prebacuje na ugroženiji sektor ili sa istom vrši ispade u našem pravcu.«

»Mi smo iz Štaba brigade, po češćim neprijateljskim ispadima, i iz obavještajnih podataka — sjeća se komandant brigade Ivan Gaće — zaključili da neprijatelj nešto priprema, pa smo predlagali Štabu divizije da mi izvršimo jedan jači napad svim snagama Brigade, ali Štab divizije nije usvojio ovaj prijedlog.«

Štab divizije je raspolagao podacima da je samo na potezu između Neretve i Mostarskog blata grupirano 2.500 neprijateljskih vojnika na dobro utvrđenim položajima i procijenio je da bi upuštanje u veće napade nosilo u sebi elemente neopravdanog rizika iako je u svom izvještaju od 19. 1. 1945. za Štab 4. splitske brigade dana ocjena »da u teoretskom stručnom pogledu dobro stoje, te da je samoinicijativan«.

Dok je Štab divizije ovako cijenio situaciju i sa snagama s kojima je raspolagao (ukupno 12 bataljona) nastojao parirati neprijatelju, Štab komandanta 369. divizije generala Reineckea, pripemio je pothvat pod pretencioznim naslovom »Bora« (Bura) i 27. 1. napao.

NEPRIJATELJSKI UDAR NA BRIGADU

Izgleda da su ustaški glavari uvjerali generala Reineckea da zbog političkih i ekonomskih, ako ne zbog vojnih razloga, treba izvršiti napad jačim snagama i makar privremeno ovladati prostorom Liubuški—Čapljina. Očekivali su da će s tog sektora popuniti svoje zalihe stokom, suhim mesom, drugom hranom i duhanom, a osim toga planirali su i uspješnu mobilizaciju »novaka« (regruta).

Mora se priznati da je neprijateljski plan Unternehmen »Bora« (pohvat »Bura«) bio znalački i lukavo sačinjen. Očigledno je neprijatelj raspolagao sa izvrsnim obavještajnim podacima o slabosti lijevog krila 4. splitske brigade koja je imala samo jedan bataljon daleko isturen na zapadnom rubu Mostarskog blata. Isto tako je neprijatelj znao da na ovom sektoru nema nikakvih rezervi kojima bi se moglo intervenirati. Isplanirano je da se koncentracijom jakih snaga u rejonu sela Knežpolja osigura velika premoć, tu napadne i probije obrana na spoju 3. i 4. brigade i u tu brešu ubace sve snage 9. ustaškog zdruga — legija Staniše Vasilja, jedan bataljon 369. divizije. Te snage trebale su smotati u rolnu lijevo krilo 4. splitske brigade, a iz pozadine napasti njene dijelove i nabaciti ih u trokut između Neretve i tjesnaca Mostarsko blato—Rodoč i tu uništiti napadima s fronta i iz pozadine.

Manevrirajući svojim snagama po unutrašnjim pravcima komandant obrane Mostara ujedno komandant 369. divizije general Reinecke odvojio je s ostalih sektora svoga fronta i kamionima prebacio u Knežpolje noću 25/26. 1. 1945. ove snage:

— 1. bojnu (bataljon) 9. ustaškog zdruga sa sektora Blagaj—lijeva obala Neretve;

- 3. bojnu 9. ustaškog zdruza iz Nevesinja;
- 4. bojnu ustaškog zdruza sa sektora Rodoč—Miljiakovići;
- 5. bojnu 9. ustaškog zdruza iz Drežnice;
- 2. bojnu 1. ustaškog djelatnog zdruza iz doline Neretve.

Od ranije su bile na sektoru Široki Brijeg—Knežpolje locirane:

- 1. bataljon 370. puka 369. divizije;
- 3. bataljon 370. puka 369. divizije;
- prištapske jedinice istog puka;
- 2. divizion artiljerije iz 369. art. puka;
- 1. bataljon 2. gorske pukovnije 9. ustaško-domobranske divizije;
- 3. bataljon 2. gorske pukovnije 9. ustaško-domobranske divizije.

Pored ovih snaga neprijatelj je bio od ranije u pozadinu brigade ubacio 300 ustaša, a u Knežpolju se grupaciji priključilo 300 bandita crne legije Staniše Vasilja i oko 1000 milicionera.

Na liniji Rodoč—Miljkovići prema brigadi ostao je i dalje 2. bataljon 370. puka 369. divizije, pod komandom kapetana Deiningera (Dajningera), te 4. novačka bojna 9. gorske divizije i 400 vojnika zračne luke Mostar.³⁰⁵⁾

Sve ove snage na lijevom krilu Brigade stavljene su pod komandu komandanta 370. puka majora Beckera (Beker) i po njemu su dobile naziv Kampfgruppe Becker (borbena grupa Beker). U njoj je bilo prikupljeno 12 ustaških i legionarskih bataljona, oko 7.200 vojnika, a uz to još oko 1500 vojnika Crne legije i milicionera. U pozadini je neprijatelj aktivirao svoje brojne aktiviste i »škriparske grupe«. A u Brigadi je ukupno brojno stanje na licu mjesta iznosio 1441 borca i rukovodilaca, od toga 322 Talijana.³⁰⁶⁾

Koncentracija i udar izvršeni su u potpuno neočekivano vrijeme i na neočekivanom pravcu. Stab divizije je pretpostavljao da će neprijatelj ako bude vršio ispade ili pokušaje proboja to izvesti pravcem Široki Brijeg—Kočerina—Posušje, a samo ispadi slabijim snagama očekivali su se pravcem Mostar—Čitluk. Stab brigade je pak smatrao da će, ukoliko neprijatelj bude vršio neke pokušaje na njegovom sektoru, to biti pravcem Mostar—Čitluk, pa je tamo i skoncentrirao svoja četiri od pet bataljona. I Stab divizije i Stab brigade očekivali su, kao što je već iznijeto, skoro povlačenje neprijatelja, a eventualno neke manje ispade radi maskiranja svojih pravih namjera. Sve je to doprinijelo da je neprijatelj koristeći faktor iznenađenja mogao potisnuti Brigadu i nanijeti joj znatne gubitke.

Napad je otpočeo 27. 1. u 19 sati žestokim udarom artiljerije po položajima 3. brigade na sektoru Čerigaj—Vlake i po položajima 2. bataljona 4. splitske na Klenku i selu Markišići. Pod zaštitom artiljerijske vatre izbile su u rejon Rujave staje—Čerigaj snage 370. legionarskog puka i 9. ustaškog zdruga i s položaja Rujave staje—Vlake odbacile desnokrlni bataljon 3. dalmatinske udarne brigade. Dijelom snaga neprijatelj je napao preko sela Uzarići položaj 3. čete 2. bataljona 4. splitske udarne brigade kod mosta na rijeci Mokrašnici, a drugim dijelom Klenak i selo Markišići gdje je bila 2. četa istog bataljona. Čete su odbijale ove napade do 2 sata 28. 1, kada su se morale povući pošto

³⁰⁵⁾ Arhiv VII — NOV — k. 527, br. reg. 1—1/4, k. 843, br. reg. 10—6 i Arhiv VII — NDH — k. 101, br. reg. 12/6—1.

³⁰⁶⁾ Arhiv VII — NOV — k.? Pregled socijalnog i nacionalnog sastava 9. divizije od 20. siječnja 1945. g.

im je zaprijetila opasnost za lijevi bok, gdje su bile potisnute snage 3. brigade.

U Štabu brigade se te večeri nalazio samo načelnik Štaba Nikola Vidošević (pomoćnik polit, komesara Berislav Badurina bio je na referisanju u Štabu divizije u Imotskom, a komandant Gaće Ivan i politkomesar Mijan Paško bili su odsutni — nalazili su se u selu). Cim je dobio obavještenje o napadu i probodu neprijatelja prema selu Buhovu i nakon telefonskog razgovora, koji je nenadano prekinut, sa Štabom 3. brigade Vidošević je naredio:

— da se Štab 2. bataljona s jednom četom prebaci na sektor Torine—Ljuti Dolac i tu poveže sa 3. bataljonom, a dvije čete da se povuku na položaj do sela Buhaci—Razdolje.

— da ostali bataljoni pojačaju budnost na položajima, i stave u strogu pripravnost svoje rezerve;

— da se rezerva brigade, 4. bataljon, pripremi za izlazak na položaj;

— da se pozadinski dijelovi Brigade, intendatura, bojna komora i ambulanta pripreme za pokret i prihvat ranjenika.

U međuvremenu je neprijatelj aktivirao svoje ubačene grupe i prekinuo telefonske linije, najprije sa 2, a nešto kasnije i s ostalim bataljonima.

Kad je komandant Brigade došao u Štab, on je još uvijek cijenio da neprijatelj vrši samo ispade manjim snagama, te da se ne treba pretjerano zabrinjavati. Međutim, u selo Buhovo već su bile prodrle gotovo sve snage 9. ustaškog zdruga i bataljoni 370. puka. Tu su se te snage razvile u tri napadne kolone i oko 5 sati krenule jedna pravcem Doci—Calići—G. Blatnica, druga pravcem Buhovo—Čemalovići—Služanj—Čitluk, a treća pravcem selo Lipno—Ljubuški.³⁰⁷⁾

Štab brigade je ujutro sagledao kakva mu opasnost prijeti iz pozadine i s lijevog boka, pa je svoju rezervu, 4. bataljon u 5 sati uputio da zatvori pravac od sela Buhova na Dubovači (k. 588). Bilo je već kasno. Bataljon je između sela Hamzići i Radišići bio napadnut u pokretu od obje neprijateljske kolone koje su težile obuhvatiti Čitluk i izbiti iza leđa ostalih bataljona. Jedna četa ovog bataljona, koja se kretala u pret-hodnici, bila je potpuno okružena. U mraku, po magli i susnježici došlo je do borbi s izmiješanim frontovima. Štab bataljona nastojao je s dvije čete zadržati neprijatelja u njegovu nastupanju prema Čitluku, a okružena četa nastojala se probiti na jug, prema selu Crno.³⁰⁸⁾ Tek oko 9 sati i uz teške borbe uspjelo je bataljonu uspostaviti vezu sa Štabom brigade, a nešto kasnije i s četom koja se probila kroz neprijateljski обруч pretpjevši osjetne gubitke. Bataljon je svojom upornom borbom u čestim sudarima s neprijateljskim ubačenim grupicama zadržao srednju ustašku kolonu i omogućio da se pozadinski dijelovi povuku cestom prema Ljubuškom.

³⁰⁷⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 3—2/5 (Operativni izvještaj Štaba IV splitske udarne brigade od 11. 2. 1945. g.).

³⁰⁸⁾ Na karti 1:100.000 označeno kao selo Crno u narodu ovoga kraja naziva se >Cerna~.

Oko 6 sati sjeverna kolona ustaških snaga izbila je u Gornju Blatincu, i tek sada, sinhronizirano, prelazi u napad i neprijateljska grupa Deininger, jačine 3 bataljona po 600 vojnika i 2 artiljerijske baterije. Ona je napala na frontu od Neretve do Mostarskog blata. Dijelovi legionarskog 2. bataljona 370. puka i ustaške snage napali su uz žestoku podršku artiljerije na položaju 3. bataljona i izbili do škole u selo Čule. Da bi spriječio daljnje nadiranje komunikacijom prema Čitluku, Štab bataljona ubacio je u protunapad svoju rezervu — 1. četu.

»Sjurili smo se — piše u svojim sjećanjima Vinko Uvodić, komesar ove čete — ravno u selo Čule i tu se izmiješali sa ustašama. U borbi prsa u prsa potisnuli smo ih i zauzeli školu. U toj borbi poginuo je, sjećam se, Ivan Batušić mitraljezac. Nismo imali vremena da ga iznesemo, uzeli smo samo njegov »šarac«, jer se oko 7 sati začula pucnjava iza naših leđa, a i desno otpočele su se povlačiti neke naše čete i 1. bataljon, pa smo i mi odstupili.«

Najteže stanje nastupilo je ujutro kod talijanskog bataljona. Ustaško-legionarske snage su uz podršku haubičke vatre iz Rodoča napale na njegove položaje istovremeno aktivirajući svoje grupice aktivista i »škripara« u pozadini. Neprijatelj je ovdje napao jačim snagama u namjeri da preko položaja ovog bataljona izbije i u rajonu Čitluka se spoji s kolonama koje su nastupale iz pravca sela Buhova. Talijani napadnuti s fronta i iz pozadine, ne znajući jezik, vidjeli su u svakom seljaku ustašu, a njih je dosta i bilo u seljačkoj odjeći s oružjem i na brzinu prikačenom ustaškom značkom na kapi. Došlo je do panike. »Morali smo, drastičnim metodama — sjeća se Branko Alujević da neke upaničene borce, Talijane, vraćamo na položaj. Nismo mogli učiniti mnogo, pa se bataljon povukao, a neprijatelj je izbio u selo Arapi i Slipčiči.«

U 7 sati 28. 1. izbila je neprijateljska kolona preko Gornje Blatnice na kose sjeverno od Čitluka i ovladala dijelom komunikacije Čitluk—Mostar. Time je bio neposredno ugrožen s leđa 3. bataljon i Prateća četa a položajima sela Sretnica—Selišta—Sv. Ilija, koji su tamo vodili teške borbe. Još u toku noći bila je baterija brdskih topova povučena kod Tokića i Ostojića kuća na cesti Čitluk—Tromeđa—Ljubuški, pa je komandant brigade naredio da ona podrži svojom vatrom izviđački vod brigade koji je zadržavao ovu grupu u njenom nastojanju da prodre u Čitluk.

U to vrijeme već su se jasno ocrtale namjere neprijatelja, kao i to da se Brigada nalazi u opasnosti, da napadima iz pozadine i s fronta bude uništena.

Svojim jakim snagama i preko njma dobro poznatih terena, kroz sela u kojima su još uvijek imali brojne simpatizere, pa i aktiviste, ustaše su do jutra ovladale velikim dijelom terena u pozadini Brigade i izbile na oba njena boka.

Oko 8 sati napadnuta je u Ljubuškom partizanska straža još prije no što je neprijateljska kolona iz Buhova preko sela Lipna izbila na Sitomir poviše mjesta.

U tom momentu bila je ovakva situacija:

— dvije čete 2. bataljona vodile su jos uvijek borbu između sela Jare i sjevernih padina planine Trtle;

— Štab 2. bataljona s jednom četom prebacio se kod Primorčevih staja preko komunikacije Mostar—Čitluk i probijao se prema Međugorju;

— 1. bataljon zadržavao je neprijateljsko nadiranje na liniji Kri-vodol—Biorine;

— da bi izbjegao okruženje 3. bataljon povlačio se na liniju Modra Gomila—Dubrava;

— 5. talijanski bataljon povlačio se u neredu prema Zitomisliču i Šurmancima;

— pozadinski dijelovi bili su u pokretu cestom Čitluk—Ljubuški, a taj pokret štitio je na liniji Drežanj—Vlaka Mahala 4. bataljon;

— veze su bile pokidane i onemogućeno jedinstveno komandiranje Brigadom, padala je susnježica, a hladnoća je otežavala pokrete.

Neprijatelj je postigao veliki uspjeh. Svim svojim snagama oborio se na Brigadu, a Štab divizije je još uvijek smatrao da će neprijatelj svoje napade usmjeriti na pravac Široki Brijeg—Posušje—Imotski.

Oko 7 sati prve grupe iz ustaških kolona nadirale su preko k. 196 i dolinom potoka Lukoč i stavile pod vatru i zgradu Štaba brigade. Štab brigade je izašao na brijeg Bašaga južno od Čitluka i odatle s grupom kurira odgovorio na vatru neprijateljskih grupa. Tu je nakon kratkog dogovora komandanta, političkog komesara i načelnika Štaba, komandant donio ove odluke:

— da načelnik Štaba na motociklu odmah krene preko Čapljine u selo Domanoviće i zatraži hitnu intervenciju tenkova 1. tenkovske brigade koji su bili tamo stacionirani;

— da politički komesar krene za pozadinskom zaprežnom kolonom pravcem Ljubuški—Vrgorac;

— da u 3, 1. a 5. bataljon uputi kurire s naredenjima da se povlače u smjeru Međugorje—Ljubuški, zadržavajući na pravcu povlačenja neprijateljske snage.

Načelnik Štaba krenuo je odmah oko 7.30, a politički komesar nešto kasnije tek oko 10 sati. Još dokle su se ovako razvijali događaji oko Čitluka neprijateljska kolona iz Buhova preko Čitluk Lipna izbila je pred Ljubuški, a u samom mjestu su aktivirane ubačene grupe i ustaški aktivisti. Došlo je do pucnjave oko komande mjesta, i kad je načelnik Štaba na motociklu izbio na Mostarska vrata, otvorena je na njega mitraljeska vatra. Zatim je pristiglo i čelo kolone zaprežnih vozila. I na njih je otvorena vatra, pa su se u punom trku probili, uz gubitke od 3 ranjena, prema selu Hunac i dalje preko mosta na rijeci Trebižat.

Poslije ovoga drugi dio kolone nije mogao da krene prema Ljubuškam već je istočno od k. 251 (Jurjevica) skrenut na cestu Ljubuški—Čapljina i uputio se prema Čapljini. Sačekujući pojedine grupe, koje su se izvlačile preko Ljubuškog, načelnik Štaba ostao je kod raskrsnica puteva južno od grada do poslije podne, a potom pješke krenuo prema Vrgorcu u namjeri da uhvati vezu sa Štabom divizije.

Kad su ustaše izbile i na Jurjevicu za treći dio kolone i bateriju od 6 brdskih topova bila je presječena odstupnica i tim pravcem. Zbog toga se taj dio vratio s namjerom da se probija pravcem Tromeda—Međugorje—Čapljina. U međuvremenu su do raskrsnice na Tromedi izbile snage iz srednje njemačko-ustaške kolone. Veze među dijelovima brigade bile su pokidane i svaki starješina morao je samoinicijativno donositi odluke.

Ovaj dio kolone s topovima skrenuo je onda seoskim putem prema selu Pod Crno i Studencima. Tu je, u nemogućnosti da se dalje probija, zbog hridina strmog odsjeka staze, ostao do noći. Komandir baterije i politički komesar bojne komore uzalud su pokušavali to popodne uspostaviti kontakt s nekom od jedinica. Padala je susnježica i bilo maglovito, pa je vidljivost bila slaba. Iz svakog zaseoka otvarana je vatra na upućene kurire, pa se oni nisu mogli probijati, već su se vraćali. Pred večer je krenuo komandir bojne komore Mornar Stjepan da pokuša s jednom patrolom uhvatiti vezu s našim dijelovima negdje oko Studenaca i Stubice. On je, međutim, naišao na dijelove bataljona Narodne obrane, pa su jednim poljskim telefonskim aparatom, priključivši se na telefonskom stupu, pokušali nazvati Ljubuški i Čapljinu. S druge strane žice iz Ljubuškog odgovorile su ustaše psujući im majku partizansku. Mornar je zatim produžio prema Čapljini i tek kasno noću se susreo s političkim komesarom brigade i obavijestio ga o tome gdje se nalaze topovi.

Kako se ni ova patrola nije vraćala, kada je pao mrak politički komesar bojne komore i komandir baterije odlučili su prikupiti seljake iz zaseoka Pirići i Brkići, rastaviti topove i kola i prenijeti ih na cestu Ljubuški—Čapljina. Tamo su našli svega nekoliko žena, a iz pravca zaseoka Ligat otvorena je žestoka vatra. Počela je pucnjava i u selu Studenci. Zbog toga su odlučili onesposobiti i napustiti topove a sa preostalim borcima probijati se prećicama prema Biokovu.

Oko 23 sata prebacili su se preko mosta na rijeci Trebižat kod Vitaljine i krenuli za Bijaču, a odatle u selo Struga, još uvijek ne uhvativši nikakve veze. Tek 30. 1. njihove patrole su u M. Prologu uspostavile kontakt s dijelovima Brigade. Topovi i dio komore bili su izgubljeni.

Načelnik Štaba brigade nije ni iz Vrgorca uspostavio telefonsku vezu sa Štabom divizije, uspjelo mu je to tek iz nekog sela desetak kilometara udaljenog od Vrgorca. Iz Štaba divizije dobio je zadatak da ispita situaciju u Čapljini i o tome podnese izvještaj.

Komandant brigade se oko 10 sati prebacio istočno od ceste Čitluk—Tromeda—Ljubuški u selo Krehin Gradac, na pravac povlačenja 3. i 1. bataljona. Tamo su se prebacili i dijelovi 4. bataljona, dok su jedna njegova četa, i dvije čete 2. bataljona ostale daleko, odsječene od neprijatelja.

Prvi bataljon je još u 12 sati 28. 1. držao položaje kraj Dobrog Sela i na k. 314, kada je jedna neprijateljska kolona duž desne obale Neretve bila prodrla do Arape Mlina, a druga kolona preko Sretnice se u Čitluku spojila sa snagama koje su prodrle preko Buhova i Gornje Blatnice.

Nakon što je dobro planiranom vatrom nanijela neprijatelju velike gubitke, pred sektorom 3. bataljona, morala se zbog opasnosti od napada s leđa povući i prateća četa pod komandom komandira Fodor Josipa, a s njom skupa i inženjerijska četa. Cete su se pod zaštitom 1. bataljona povukle pravcem Gradnići—Krehin Gradac—Čapljina—Tasovčići.

Komandant 3. bataljona, Ban Boško, izvukao je svoj bataljon najorganiziranije i s najmanje gubitaka. I 1. bataljon se povukao bez znatnijih gubitaka na Kukovac i Gradinu.

»Moja četa — piše u svojim sjećanjima Jozo Pekić, komandir 1. čete 1. bataljona³⁰⁹) — dobila je zadatak da bude u zaštitnici bataljona. Naime, već oko 9 sati saznalo se da se neprijatelj jakim snagama s lijevoga krila Brigade probio u našu pozadinu i zauzeo Čitluk. Da je zauzeo Ljubuški, nismo znali. Sjećam se da sam nekoliko kilometara južnije od Dobrog Sela susreo Fodor Josipa, komandira Čete pratećih oruđa, koji me je molio da na tom položaju zadržim neprijateljsko nadiranje dok se on izvuče s minobacačima. Mi smo tu stvarno zadržali neprijatelja više od jedan sat, a onda sam naredio da se četa povuče na slijedeću liniju, a ja sam se pritajio sa tri najbolja puškomitraljesca (Kaleb Jozo, Ančić Ivan i Milardović Nikola) u zasjedi pored jednog poljskog puta. Mitraljescima sam dao zadatak da pripuste ustaše do na 20 metara, a onda puste po jedan dugi rafal, bace po jednu bombu i kada ja viknem »juriš« da se brzo povuku. Naišla je jedna grupa već dobrano pijanih ustaša, koji su se derali: »Čekaj rute dok nagari žute«. Mi smo po dogovoru okinuli po jedan dugi rafal, bacili bombe i dali se u trk. Pošto smo ustaše iznenadili i nanijeli im gubitke i oni su se dali u bijeg. Komesar Cukrov me je dočekaao na slijedećem položaju i smijući se ispričao mi kako je promatrao dok smo istovremeno bježali mi od ustaša, a ustaše od nas.

Sličnim taktičkim postupcima mi smo sve do noći zadržavali ustaško nastupanje od Dobrog Sela do sela Bijakovića. Kada je pala noć, određen sam u prethodnicu bataljona, pa sam, sjećam se, preko nekih brda stramputicama, po snijegu i gustom mraku pred sobom štapom pipao staze. U toku noći smo izbili u selo Dretelj kod Čapljine«.

Nakon što je u selu Krehin Gradac uspostavio vezu sa 3. i 4. bataljonom, komandant brigade im je dao zadatak da krenu pravcem Tromeda—Crno—Ljubuški i zauzmu položaje na kosama poviše Ljubuškog. On još uvijek nije ni od kuda primio obavijest da su u Ljubuškom vođene borbe od ranog jutra, a od 10 sati grad je bio u rukama neprijatelja. Bataljoni se nisu uspjeli probiti prema Ljubuškom, jer su i na komunikaciju Čitluk—Ljubuški oko 13 sati izbile jake njemačko-ustaške snage. Zbog toga su komandanti 3. i 4. bataljona, kad su saznali da je pao Ljubuški, svoje bataljone povukli preko Stubice i suglasno ranijem dogovoru s komandantom Brigade krenuli da zatvore pravac Ljubuški—Vrgorac. Na tu liniju izbili su pred svanuće 29. siječnja.

Pošto je po snijegu i magli uspostavio vezu sa 1. bataljonom i dao smjer prebacivanja, komandant Brigade je, još uvijek ne znajući za situaciju u Ljubuškom, krenuo u tom pravcu s grupicom kurira i omladinskim

Sjećanja Jozе Pekića u arhivi autora.

rukovodiocem .Brigade, Lenkom Miljkovićem, politkomesarom bolničke čete Ivom Begom, mitraljescem Kačić Petrom i jioš nekoliko boraca na koje su usput naišli.

U svojim sjećanjima o tom pokretu Lenko Miljković je zabilježio:³¹⁰⁾

»Pošto smo uspostavili vezu sa 1. bataljonom koji se povlačio istočnije od nas i pošto mu je komandant dao zadatak, a iz svakog zaseoka je na nas pucalo, krenuli smo prema Ljubuškom. Smatrali smo, naime, da su tamo naš 3. i 4. bataljon. Po selima su zvonila zvona, ustaše pucale i »šenlučile«. Kad smo u gaju nedaleko Tromede u magli naišli na jednu seljanku, komandant ju je pitao da li je negdje vidjela partizane, ona nas je sumnjičavo gledala i pitala: »Ili vi niste partizani?« Gaće je odgovorio da mi nismo partizani nego smo se samo preobukli u njihove uniforme. Žena na to skoči i zagrlji ga govoreći: »Znali smo da ćete doći, u selu vam mi već pečemo kruh!«

Tu seljanku smo povelili sa sobom. Uz put smo naišli na dva zalutala borca iz našeg talijanskog bataljona, od kojih je jedan bio s mitraljezom. Pošto smo i ranije u grupi kod komandanta imali jedan mitraljez, te moju, komandantovu i još dvije strojnice, bili smo dosta sigurni u sebe. Pred večer smo izbili na raskršće »Tromeda«, na cesti Čitluk—Ljubuški. Tu smo u gostionici zatekli jednog potpuno pijanog ustašu. Dok smo ga ispitivali, a on nas, onako pijan, psovao, javila nam je straža da se cestom približavaju neka dva vojnika. Mi smo očekivali da su to naši, i tek kad su nam prišli vidjeli smo da su ustaše. Predali su nam se iznenadeni. Dok smo razoružavali ovu dvojicu naišla su još dvojica. Ja sam onako s prsiju na njih okinuo kratki rafal iz strojnice. Jedan je pao, a drugi pobjegao. Od zarobljenika smo saznali da u ovom pravcu nailazi jedna ustaška kolona, kazali su da ih je 600. Gaće je s dva borca uputio zarobljenike do gostione u selo Crno, a mi smo ostali u zasjedi sačekati kolonu. Bio je mrak, magla. Iz svih oružja otvorili smo paljbu na guste redove ustaša, pa se povukli. Ja sam ušao u kuću i onog pijanog ustašu, koji je i dalje psovao »majku komunističku«, likvidirao.

Zastali smo dva kilometra dalje kod druge gostionice gdje nas je čekao mitraljezac Kačić sa zarobljenicima. Tu smo opet sačekali ustaše u zasjedi, koji za čudo ni ovog puta nisu bili oprezniji. Kad smo iz noćne tame otvorili vatru na njihovu kolonu na cesti, koju smo pustili do na 20—30 metara, nastalo je bježanje, strka, jauci. Ivo Bego pucao je u tu gomilu ljudi vičući: »Ovo vam je od Bege«.

Krenuli smo potom prema Ljubuškom još uvijek uvjereni da su naši tamo. Tek na periferiji gradića saznali smo u jednoj kući, čije stanovnike je komandant Gaće od ranije poznao, da su grad još tog jutra zauzele ustaše.

Poslije pola noći prebacili smo se preko mosta, mislim da je to bilo u Vitaljini, na rijeci Trebižat i produžili prema Vrgorcu. Negdje oko izlaska sunca naišli smo na veću grupu boraca, koja se tu bila okupila i već između sebe izabrala komandira i komesara i posjela položaje, samoinicijativno. Tu smo nešto kasnije u selu naišli i drugove iz Komande

310) Sjećanje Lenka Miljkovića u arhivi autora.

područja Ljubuški. Tako iznureni od borbi i pokreta, koji je trajao već puna 24 sata, tu smo se malo odmorili, potom nas je komandant uputio prema Prologu, a on je ostao s drugovima iz Komande područja da prikuplja i ostale borce koji su se po vodovima ili samostalno probijali preko rijeke Trebižat.

Mitraljezac Kačić, koga smo bili uputili sa zarobljenicima u Ljubuški dok smo pripremali još jednu zasjedu između sela Crno i Mostarskih vrata, upao je te noći tamo u ustaško zarobljeništvo, ali je iz Mostara pobjegao i opet se pridružio svojoj brigadi«.

Do večeri 28. 1. neprijatelj je uspio da pocijepa Brigadu, onemogućivši joj jedinstveno komandiranje, pokida sve veze i ovlada prostorom između Mostarskog blata, Vitine—Ljubuškog i Neretve. Iako je brigada bila razbijena, njeno pješadijsko naoružanje i živa sila bila je sačuvana. Borci su se uporno probijali prema Biokovu ili na zapad prema Imotsko-Bekijskom polju.

Dvije čete 2. bataljona koje su ostale kod sela Jare i koje su se smatrale izgubljene, također su se u toku dana, napadane od manjih ustaških grupa, održale na sjevernim padinama planine Trtle.

»Na večer smo pokušali da se probijemo i mi prema Ljubuškom smatrajući da su tamo naši. Kod neke usamljene kuće raspitali smo se od jednog starca za put. Starac nas je upozorio: »Dico, ne idite u Ljubuški tamo su ustaše, čuvajte se!« Tu sam uvidio da i ovdje ima ljudi koji nisu podlegli ustaškoj propagandi. Seljaci su nas upozorili gdje su ustaške snage, pa smo se bez teškoća probili na zapad do sela Cerov Dolac i tamo se sutradan povezali s dijelovima 3. brigade.« Tako se ovih događaja sjeća Burić Vlado, tada pomoćnik političkog komesara 2. čete 2. bataljona.

Brigadna ambulanta, koja nije imala nepokretnih bolesnika, ranjenika ni zaprežnih vozila odstupila je još tokom prijepodneva preko rijeke Trebižat i Novih sela u selo Kulu kraj Metkovića.

Na kraju ovog dana punog iznenadenja glavnina Brigade našla se s političkim komesarom oko Čapljine i to:

- 1. bataljon i dio 2. bataljona u s. Dretelj,
- 5. (talijanski) bataljon u s. Šurmanci,
- jedna četa 4. bataljona na Debeloj gredi (k. 452),
- Prateća i Inženjeriska četa u s. Tasovčići,
- intendatura, četa za vezu i bojna komora u Čapljini.

Da bi prikupio snage za ovaj svoj ispad, neprijatelj je znatno oslabio dijelove fronta prema 29. diviziji i 2. i 3. brigade 9. divizije, ali je svojim demonstrativnim dejstvima uspio da prikrije to stanje, a mjera obmane je čak Štabu 9. divizije uspio naturiti uvjerenje da namjera vršiti akciju u pravcu Imotskog. Vidi se to i iz zapovijesti Štaba 9. divizije od 29. 1. 1945. godine. Interesantne su protumjere koje je Štab divizije poduzeo da bi parirao ovaj neprijateljski ispad. Evo prijepisa te zapovijesti:³¹¹⁾

³¹¹⁾ Arhiv VII — NOV — k. 343, br. reg. 2/1.

»Štabu II ,prol. i III. Dalmatinske Udarne Brigade:

Po zauzimanju Ljubuškog sa snagama koje su prodrle preko Lipna, neprijatelj je od pravca Mostara napao dijelove IV udarne brigade i sa jačim kolononama prodirao pravcima: Mostar—Čitluk—Medugorje i željezničkom prugom Mostar—Slipčiči—Kručevići—Čapljina. Ovim neprijateljskim prodorima jedinice IV brigade došle su u nepovoljnu situaciju i probijale su se pravcem Krehin Gradac—Njive—Medugorje sjeverno od Ljubuškog. Zbog odsustva radio-stanice IV brigade do sada nemamo veze sa ovim djelovima.

Prema obavještenjima neprijatelj od pravca Širokog Brijega i Posušja namjerava vršiti akciju u pravcu Imotskog. U vezi navedenog

N A R E Đ U J E M O

II brigada zatvoriće pravac Široki Brijeg—Posušje—Imotski na položajima: Rušt—k. 578—k. 523—k. 526—Rujan (k. 805, k. 820 i k. 834). Jedan ojačani bataljon brigada će zadržati na Posušju, kao i jedinice iz rezerve držati bliže istom. Ova brigada ima zadatak osiguranje mosta kod Prispe i eventualno osiguranje tog pravca.

III dalmatinska udarna brigada sa jednim bataljonom nalazeći se na prostorijski Cerov Dolac—Šiljevište (Stražnica) sa zadatkom obezbjeđenja od Borajna. Sa ostala 2 bataljona ofenzivno će djelovati u pravcu Ljubuškog prodirući sjeverno od njega i vezivajući se za dijelove IV brigade, koji se tamo nalaze.

Rad i držanje ovih jedinica mora biti brz i elastičan, samoinicijativno ravnajući se prema situaciji.

Napomena: Brigade će održavati međusobno vezu i putem telefona i kurira redovno će nas obavještavati o situaciji. Na novim položajima sa svojim bataljonima povežite se telefonom, kako bi na vrijeme bili obavješteni o situaciji na tim sektorima, i mogli pravilno upotrebiti rezervu.

O svim događajima i promjenama najhitnije nas izvještavajte putem telefona i kurira, kao i radio veze«.

Iako neprijatelj nije imao snaga za bilo kakvo ozbiljnije dejstvo prema Posušju i Imotskom, Štab divizije to nije mogao znati, pa zbog toga nije mogao ni odvajati jače snage za udar na otkriveni neprijateljski bok na liniji Široki Brijeg—Vitina. On je i dalje glavnu pažnju usmjeravao na pravac Široki Brijeg—Posušje, dok je borbena grupa Becker svim svojim snagama nasrtala na rastrojenu 4. splitsku brigadu.

Ne raspoložujući još uvijek s dovoljno obavještenja o tome kolike neprijateljske snage su se sručile na Brigadu, politički komesar brigade koji se sam od Štaba našao u Čapljini smatrao je da je sve to samo ispad znatno slabijih snaga, te da će ih moći zadržati pa čak i potisnuti i izvući ostale topove. Još poslije podne u 16 sati prispjeli su u Čapljinu tenkovi iz 3. bataljona I. tenkovske brigade. Komandant tenkovskog bataljona rasporedio je odmah 2 tenka i dao im zadatak da štite most

od pravca željezničke pruge Mostar—Čapljina,³¹²⁾ i obavijestio majora Mijan Pašku da će s nekoliko tenkova podržati obranu Čapljine.

U toku noći nije došlo do borbe. Neprijatelj je padom mraka obustavio veće aktivnosti, pa je komesar Brigade rano ujutro 29. 1. rukopisom i očito u žurbi izdao Štabu 1. bataljona ovakvo naređenje.³¹³⁾

»U toku jučerašnjeg dana sa zaobilaznim manevrom neprijatelj je uspio izbaciti našu brigadu sa dosadašnjih položaja. Neprijateljske namjere nisu nam još potpuno poznate ali pretpostavljamo da nisu tako ozbiljne. Preimućstvo jučerašnjih borbi koje je neprijatelj imao nad pojedinim našim jedinicama sastoji se baš u tome što su domaći izdajnici pritiskivali sa svih strana. Da bismo izvršili uspješno prikupljanje naših jedinica i povratili izgubljene položaje kao i materijal nužno je zahtijevati da sve jedinice koje su već prikupljene vrše napad na neprijatelja, te će u tu svrhu vaš bataljon izvršiti hitan pokret pravac: Čapljina—Zaskoči—Vasilj—Segine kuće—Bijakovići—Međugorje. Lijevim krilom Meki Dolac preko Kukovac (k. 517) vezujući se na Debelu Gredu sa četom N. obrane a zatim ispitivati teren za Međugorje. Desnim jačim krilom izbiti na Gradinu (k. 522) odatle krenuti pravac Šurmansko Brdo pa dalje po mogućnosti za Bijakoviće. Desno držati vezu sa našim V. bataljonom i dijelovima Narodne obrane koji će biti sjeveroistočno od Šurmanca, a na koji položaj će biti upućena i jedna četa našeg II. bataljona. Dijelovi Narodne obrane i našeg IV. bataljona krenut će od Studenaca prema Ljubuškom u cilju zatvaranja komunikacije Ljubuški—Čapljina, a po mogućnosti izvlačenja topova koji su ostali na Gornjim Studencima. Ovdje očekujemo još jedan bataljon XIII hercegovačke brigade. Pored toga prema potrebi učestvovat će i tenkovi skupa s vojskom.

Izvjestaj dostavljati u Tasovčice gdje se mi nalazimo i to po mogućnosti što češće da bi imali pravilan uvid o situaciji.

Ukoliko znadete za naše pojedine dijelove koji lutaju s njima se povežite i obavijestiti nas gdje se isti nalaze. Ukoliko nemate municije naša bojna komora nalazi se u Čapljini.

Jačina neprijatelja kako u Međugorju tako i u Bijakovićima nije nam poznata ali pošto se nalazi neprijatelj u Čitluku, Tromeđi i Ljubuškom pa i na Zitomisliću može se naslutiti da može krenuti ovim pravcem, stoga morate biti jako budni i oprezni.

Upućujemo vam ove preostale dijelove gdje ćete smještaj iste naći po vašoj uvidavnosti.«

Tek što je čelo Prvog bataljona izbilo do k. 384 u Čapljini je otpočela pucnjava. Po dobro razrađenom receptu iskušanom, prethodnog dana u Ljubuškom i Čitluku iz mnogih zgrada u Čapljini otvorile su vatru grupe ustaških aktivista i od ranije ubačeni i pritajeni ustaški dijelovi. Bio je još mrak. Komandir 1. čete 1. bataljona Jozo Pekić i politički komesar Cukrov Marijan čim su čuli pucnjavu u Čapljini pokrenuli su iz sela Dretelj samoinicijativno svoju čet, koja je tu ostala kao rezerva bataljona.

³¹²⁾ Zbornik, tom IV, knj. 33, br. dok. 11.
³¹³⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 2—5.

U tom času su se u Čapljini našli samo radni vodovi intendature i bojne komore brigade i nekoliko bolesnika i ranjenika. Njih su ubačene i aktivirane grupe iznenadile umorne i nekolicinu zarobili, vezale žicom i zatorile u podrum jedne zgrade, a neke, među njima i kapetana Branka Filipovića, odmah likvidirale.

Komandant tenkovskog bataljona pozvao je iz sela Tasovčića još tri tenka i uputio gradskim ulicama prema izlazu iz Čapljine prema Ljubuškom,³¹⁴) a u tom momentu se iz pravca Dretelja -pojaviła 1. četa 1. bataljona s komandnirom Pekićem na čelu. Ustaše su već bile posjele Veliku Gradinu (tt. 296) i Malu Gradinu poviše Čapljine, pa su dva tenka pokraj mosta na njih otvorila jaku vatru.

Prva četa 1. bataljona sukobila se s neprijateljem odmah kod ulaska u grad. Tamo se neka jača grupa bila ukopala na groblju. Komandir čete je u svojim zabilježkama ovako prikazao ove borbe:

»Naš prvi vod napadao je desno na groblje pod komandom vodnika Stipe Radića. On je u jurišu rastjerao ustaše i zaplijenio nešto njihova oružja i opreme. U tom jurišu poginuo je vodnik Radić. Sahranili smo ga tu na groblju u Čapljini.

Ostali vodovi napadali su pod mojom neposrednom komandom prema centru grada. Na našem pravcu nastupanja mi smo rastjerali ustaše i duž željezničke pruge iztoili na most. Tu sam se povezao s komandantom tenkovske jedinice koja je držala most i isturila svoje tenkove na izlaz iz grada prema selu Trebižat.

Moja četa i 20—30 boraca iz brigade narodne obrane vršila je pretes Čapljine. Skoro iz svake veće i čvršće kuće neprijatelj je povremeno otvarao vatru, tako da nikada nismo bili sigurni da smo potpuno ovladali gradom. Tek bi likvidirali jedno žarište, na drugoj strani javljalo se drugo. Neprijateljsku glavninu bili smo odbacili prema Ljubuškom, ali ove su se grupice uvijek iznova pojavljivale.

Nastupali smo naporedo s tenkovima, pa smo tako u jednom podrumu našli i neke naše zarobljene borce vezane žicom. Njih smo oslobodili, a zarobili njihove stražare. Oslobodenu komoru uputili smo preko mosta u selo Tasovčiće.

Kada smo se, uz pomoć tenkova, malo oslobodili neprijateljskog pritiska u Čapljini, uputio sam Štabu bataljona u Meki Dolac patrolu s pomoćnikom političkog komesara čete Lučić Nikolom na čelu. Upozorio sam Štab bataljona na to da neprijatelj teži da ovlada Čapljinom, te da se i oni povuku na obranu grada. Međutim, politkomesar bataljona Turić Jozo smatrao da je on obavezan izvršiti naređenje polit, komesara Brigade pa je nastavio s pokušajima napredovanja prema Međugorju.

Neprijatelj je u međuvremenu pokušao nove napade iz pravca Ljubuškog. I ovi napadi bili su odbijeni uz pomoć tenkova. Ja sam onda rasporedio četu za obranu grada. Jedan mitraljez postavio sam na minaret džamije i dao mu zadatak da tuče neprijatelja na brisanom prostoru

ceste koja iz Čapljine vodi prema Ljubuškom. Odličan puškomitraljezac, neki Marko — ne sjećam mu se prezimena bio je rodom negdje iz okoline Trogira — nanio je s ovog položaja ustašama velike gubitke, pa su se oni dali u bijeg, a jedan od tenkova ih je progonio. Na žalost, kod izlaza iz mjesta bio je zapaljen. To je komandanta tenkovske jedinice uvjerilo da tenkove bez pratnje jačih pješadijskih snaga izlaže velikom riziku, pa on nije dalje dozvolio da tenkovi progone neprijatelja.

Iz jedne kuće, nedaleko obale Neretve, gađao je po nama povremeno jedan puškomitraljezac, a s prozora i strojnice. Zamolio sam tenkiste kraj mosta da topom gađaju zgradu, a ja sam pod zaštitom mitraljeske vatre uputio dva bombaša. Tenkisti su s tri probojne granate gađali, a mi smo u jurišu upali u zgradu i pretresli je svu do krova i osim jednog mrtvog nismo našli nikoga. Ustaše su se, međutim, pred nama bile povukle na krov odakle ih je rafalom oborio mitraljezac Jozo Listeš.

Kad sam izašao pred zgradu, dotrčao mi je sav izbezumljen mitraljezac Marko i nesuvislo raportirao da su ga na minaretu gađale ustaše, ubili mu pomoćnika, a njemu odnijeli ranac. Ustvari se bio desio nesretni slučaj. Kada je tenkista gađao zgradu koju smo mi napadali, protuoklopna granata je probila zidove zgrade i pod kutom udarila u minaret džamije, gdje je bilo Markovo mitraljesko gnijezdo. Tako je poginuo Markov pomoćnik, a granata je izgleda odnijela Marku ranac s leđa. I danas 32 godine poslije tih događaja može se vidjeti komad kamenog minareta na čapljinskoj džamiji koji je okrpan cementom. To je mjesto gdje je udarila granata.

Oko 14 sati susreo sam se s komesarom brigade Mijan Paškom, koji mi je dao zadatak da s četom čvrsto držim okolinu mosta. Oko 16 sati ponovo je u čapljini počela jaka borba. Ustaše kao da su izvirale iz zemlje, pojavljivali su se gdje ih nismo očekivali, pa smo čas ovdje čas ondje likvidirali po neku grupicu. Pred mrak sam s mitraljescem Listeš Jozom pretresao željezničku stanicu. Zatekli smo tamo 20—30 ljudi, s petokrakom, a ispostavilo se da su to maskirane ustaše. Razoružali smo ih i zarobili. Na omanjem trgu nas je sa zvonika crkve gađao mitraljezac. Upali smo u crkvu i tamo našli dva fratra koji su priznali da su oni pucali. Nismo vjerovali dok nismo pretražili crkvu i u zvoniku našli puškomitraljezac i 2 sanduka bombi. Fratre i zarobljenike je odveo jedan tenkista, mislim major, i predao ih nekoj hercegovačkoj jedinici, kojoj su pripadali i ti tenkovi.

Pred večer je major tenkove povukao na lijevu obalu Neretve. U to vrijeme izbio je pred most u priličnoj panici naš talijanski bataljon. Major je dao zadatak Talijanima da napadnu na Gradinu i prema Ljubuškom. Tu su Talijani u nastupanju bili iznenađeni iz kuća i tučeni s bokova, dezorganizirani i najvećim dijelom pobijeni i zarobljeni. Samo manji dio uspio se izvući prema Gabeli.

Major tenkista je odstupio s tenkovima preko mosta, pa sam potom odstupio i ja s mojom četom. Moji mitraljesci Ančić Ivan i Kaleb Jozo

zadržali su neprijatelja da za nama ne pređe most. Kada smo na njih otvorili vatru, neki su skakali i u Neretvu.³¹⁵⁾

Gubici moje čete toga dana bili su tri mrtva i nekoliko lakše ranjenih.

Te noći povukli smo se do Kule i sutradan, nakon što su se prikupili još neki dijelovi, povukli smo se preko Biokova u sastav ostalih dijelova Brigade pa sam s četom odmah izašao na položaje prema Ljubuškom u selo Vašarovići.

Višestruko nadmoćnijim snagama neprijatelj je na svakom odsjeku brzo uspostavljao svoju premoć. Komesar brigade nije imao na raspolaganju nikakvih rezervi kojima bi tog popodneva intervenirao kada su iz smjera Ljubuškog počele nadirati snage borbene grupe Becker.

One su potisnule četu 4. bataljona prema Šipovcu i napredovale cestom prema Čapljini, a snage grupe Deininger potisnule su 5. bataljon s linije Šurmansko Brdo—Neretva. Bataljon, dezorganiziran u odstupanju još u toku 28. 1. odstupio je nekako do Čapljine, gdje je bio upućen u napad na položaje Gradina, poviše samog mjesta. U pokretu kroz grad i na izlazu iz grada bio je sa svih strana napadnut, te se samo manji dio oko 22 sata uspio prebaciti preko mosta u Čapljinu. Obrana Čapljine morala se napustiti.

Dvije čete 1. bataljona, jedna četa 2. bataljona, jedan četa 4. bataljona, manje grupice 5. bataljona i dijelovi Narodne obrane ostali su, nakon što je neprijatelj zauzeo Čapljinu, okruženi na položajima Sipovac—Kukovac—Meki Dolac. Očekujući njihov pokušaj prebacivanja preko Neretve ili Trebižata, neprijatelj je zatvorio prilaze ovim obalama u namjeri da ove dijelove u toku 30. 1. uništi koncentričnim nastupanjem iz čapljine — Bijakovića i Međugorja. Ova grupa je, međutim, kada je pao mrak krenula u potpuno neočekivanom smjeru Noići—Vidovići—selo Crno—Vlake—Jurčić i preko terena posjednutog od neprijatelja, uz manje okršaje, uspjela se probiti sjeverno od Ljubuškog u selo Cerov Dolac i spojiti se 30. 1. s dijelovima 2. bataljona koji su tamo izbili 29. 1. ujutro.

Neprijatelju je tako uspjelo napadima iz pozadine i s fronta razbiti brigadu i ovladati prostorom između Mostarskog blata, rijeke Trebižat i rijeke Neretve. Iako su Brigadi nanijeti veliki gubici, ipak su niži rukovodioci izvukli svoje jedinice u cjelini. Ni jedna četa nije bila uništena, osim onih iz 5. (talijanskog) bataljona, koji su bile desetkovane uslijed stjecaja više nesretnih okolnosti. Šest brdskih topova bilo je izgubljeno, ali pješadijsko naoružanje i naoružanje Prateće čete bilo je izvučeno.

Nisu se mogli točno ustanoviti gubici Brigade jer su mnogi koji su se smatrali nestalim pristizali u brigadu nakon više dana, a neki su uspjeli pobjeći i iz zarobljeništva i ponovno se pridružiti Brigadi.

Prema izvještaju Štaba brigade od 11. 2. 1945.³¹⁶⁾ ukupni gubici u ovim borbama iznosili su 30 mrtvih, 40 ranjenih i 276 nestalih. Od ovih

Podaci koje daje Jozo Pekić djelomično se ne podudaraju s izvještajem Štaba 3. bataljona 1. tenkovske brigade, pošto se u ovom izvještaju ne spominje nikakvo sadejstvo s pješadijom iz 4. splitske brigade, ali se sjećanja politikomesara brigade Mijan Paške, a i nekih drugih učesnika u ovim borbama, podudaraju sa sjećanjima Pekića. Pretpostavljamo da je koordinacija djelovanja između tenkova i pješadije dogovarana između komesara 4. splitske brigade i zamjenika komandanta tenkovske brigade Josipa Kuštrina.

³¹⁵⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 3—25.

nestalih se u toku veljače u Brigadu vratio znatan broj, tako da se ti gubici boraca i rukovodilaca nisu mogli sa sigurnošću utvrditi. Najvećim dijelom to su bili Talijani iz 5. bataljona. Ipak su to bili najveći gubici koje je brigada pretrpjela u svojoj povijesti.

U izvještaju Štaba 9. divizije od 22. 2. 1945.³¹⁷⁾ kaže se: »Prema izjavi jedne drugarice koja je bila zarobljena i na putu iz Mostara za Sarajevo pobjegla, neprijatelj je u ovim borbama zarobio oko 35 naših drugova--.

Da su podaci o gubicima iz svih naših izvještaja nepouzdana, vidi se ako ih uporedimo s podacima koje je u svom »Izvješću« od 31. 1. 1945. dao »Glavni stožer oružanih snaga NDH«. Evo izvoda iz tog »Izvješća«.³¹⁸⁾

»Jadranska fronte'

Poletnim poduhvatom naših postrojbi odbačen je neprijatelj na Neretvanskom odsjeku poslije žestokih borbi i zauzet Ljubuški 28. 1. nakon što je odbijen neprijateljski protunapadaj potpomognut sa 8 oklopnih kola. 29. 1. zauzeta je Čapljina uz podporu njemač. protuoklopnih jedinica.

Neprijateljski gubitci: 97 poginulih i 103 zarobljena.

Plien: 6 gorskih topova, 2 obična i 1 raketni bacač, 3 strojnice, 12 strojopušaka, 70 pušaka, 1 p. o. puška, 3 strojosamokresa, 28 konja, 5 krugovalnih postaja, 2 samovoza, velike količine strjeljiva, te drugo tvorivo i oprema«.

Franz Schraml piše da je Deiningerova borbena grupa u borbama 21. siječnja zarobila 27 naših boraca i zaplijenila 4 teška mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 2 minobacača, 1 protutenvkovsku pušku, 32 puške i velike količine municije za pješadijsko naoružanje. Kaže da su tada brigadi naneseni »krvavi gubici«, među kojima su bila i dva komandanta bataljona. Pod datumom 27. siječnja dalje navodi da je zarobljeno 18 boraca i zaplijenjeno 5 tenkova, 8 topova, mnogo pješadijskog naoružanja i municije.³¹⁹⁾

Neprijatelj nije imao razloga da umanjuje naše gubitke, on je vrlo često i do nevjerovatnih razmjera povećavao broj naših poginulih i zarobljenih. Kako su u ovim podacima, što ih je prikazao neprijatelj, sadržani i gubici bataljona narodne obrane i dijelova tenkovske brigade i mjesnih straža, to se gubici 4. splitske mogu procijeniti na 150—160 boraca i rukovodilaca. Od njih je najveći broj bio iz 5. (talijanskog) bataljona.

Najveći gubici su pretrpljeni od neprijateljskih ubačenih grupa, od dijela neprijateljski raspoloženog i od ustaša naoružanog stanovništva.

Mi, koji smo učestvovali u tim borbama, sjećamo se da je u tim selima bilo i dosta stanovnika koji su se lojalno ponašali prema nama i u ovo vrijeme kada smo trpjeli jedan vojnički poraz. Mnogim našim borcima pomoglo je stanovništvo da se probiju do svojih jedinica, upozorilo ih na neprijatelja.

Ustaški glavari nisu imali punog uspjeha da za sobom povuku sve stanovništvo ovoga kraja, a za »novačenje« su morali pribjeći mjerama terora. Oni su izvršili nečuvenu pljačku živežnih namirnica upravo kod ovog stanovništva.

³¹⁷⁾ Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 4/2.

³¹⁸⁾ Zbornik, tom V, knj. 31, br. dok. 167.

³¹⁹⁾ Franz Schraml, navedeno djelo, str. 114—115.

Ipak je ne mali broj i neboraćkog stanovništva napustio ove krajeve s ustašama. Kada su nekoliko dana kasnije ponovno oslobođena neka sela oko Ljubuškog i Čitluka, bila su stravično prazna dok smo u njih ulazili 4. i 5. 2. 1945.

Okružni komitet KP za zapadnu Hercegovinu u svom izvještaju od 13. 2. 1945. iznosi:³²⁰⁾

^{3a)} Istorijski arhiv Mostar, PIK br. reg. 19—588.

»Koristeći ustaljenost fronta prema Širokom Brijegu i Mostaru, kao i nebudnost dalmatinskih jedinica, koje su držale ovaj front, neprijatelj je još prije ove akcije prebacivao svoje banditske grupice na naš oslobođeni teritorij sa zadatkom da se povežu sa škriparskim bandama i da izvrše puč.

Glavna veza bili su fratri. Organiziranje bandi bilo je moguće zbog toga što mi vojnički nismo mogli kontrolirati teritorij.

Mačekovci i ustaške bande koje su bile okupljene u grupama po našem terenu, a uz podršku većine stanovništva, težile su i radile na tome da unište komunikacije, veze, pobiju rukovodioce i izvrše mobilizaciju.

Neprijatelj je povukao sa sobom iz nekih sela i do 95% stanovništva. Sa terena općine Ljubuški otišlo je 3—4000 osoba.

Nakon progona neprijatelja s ovog terena narod je uvidio našu snagu i jako je zaplašen.

S terena je jedna trećina odbornika pobjegla s ustašama, jedna trećina sa partizanima, a jedna trećina u »škrip«.

I u izvještaju Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu od 12. 2. 1945. podvlači se neprijateljsko držanje dijela stanovništva.³²¹⁾

»Naglašavam da se dobar dio hrvatskog stanovništva za vrijeme upada ustaša držao neprijateljski i zajedno sa ustašama pljačkao i ubijao naše ljude (zaklan je Ibro Grujić potpredsjednik inicijativnog odbora NOF, ubijena su 2 člana SKOJ-a). Muslimani su se dobro držali i veliki broj njih, naročito iz Ljubuškog, izbjegao je s našom vojskom. Grad je iza ustaša ostao sasvim opljačkan, a u pljački su učestvovali i seljaci iz okolnih sela . . .«

Čim su se prebacili u rejon Prolog—Crveni Grm 3. i 4. bataljon organizirali su obranu i zaustavili nasrtaje neprijatelja prema Vrgorcu. U toku 30. i 31. 1. prikupili su se na ovom sektoru i ostali dijelovi Brigade, pa su već od 1. 2. otpočele pripreme za protuudar na neprijatelja.

Njegovi manji dijelovi su se, međutim, u toku noći 29/30. 1. probili do Gabele i Metkovića i tu porušile mostove preko Neretve. U takvoj situaciji se našao ugrožen i bok i pozadina 29. hercegovačke divizije, pa je njen štab brzo i oštro reagirao na ovu neprijateljsku prijetnju. On je u rejon prema Čapljini uputio glavninu Hercegovačke brigade narodne obrane, jedan bataljon 13. hercegovačke brigade, tenkovsku polubrigadu, a s položaja prema Nevesinju i cijelu 12. hercegovačku brigadu.

Time je na lijevoj obali Neretve oko Počitelja bilo prikupljeno do večeri 31. 1. oko 3.000 boraca, koji su se pripremali da forsiraju Neretvu i udare u bok neprijateljskih snaga na sektoru Čapljina—Čitluk.

Pošto se nije znalo koji je konačni cilj neprijatelja u ovom ispadu, a ni jačina upotrebljenih snaga, Vrhovni štab je 30. 1. u 11 sati depešom naredio 8. korpusu da prema Mostaru intervenira svim raspoloživim snagama.

³²¹⁾ Istorijski arhiv Mostar, PIK br. reg. 19—587.

Istog dana u 12. sati Štab 8. korpusa naredio je obustavu sveg saobraćaja na putevima u Dalmaciji kako bi se nesmetano mogle prebaciti trupe namijenjene za udar na Široki Brijeg i Mostar. I dokle se vršilo pregrupiranje ovih snaga, 4. splitska brigada je, prevladavši krizu u koju je bila dovedena neprijateljskim ispadom, sredila svoje bataljone i s padina Biokova primakla ih obalama rijeke Trebižat.

Osjetio je to i Štab 9. ustaškog stajaćeg zdruga, pa već u svom izvještaju za 31. 1. 1945. bilježi:

»Jedna sat. 1. bojne upućena u rejonu Humac—Crveni Grm, sa zadatkom da potisne jake partizanske dijelove, koji su tamo ujutro zaposjeli desnu obalu Trebižata. I pored podpore bacača sat. nije uspjela preći rijeku Trebižat, tako da je pred večer srušen most«.

Brigada je, dakle konačno 31. 1. neprijatelja na svom odsjeku fronta prisilila da pređe u obranu. Pošto nije sačuvano brigadnih pismenih izvještaja o borbama koje je Brigada vodila slijedećih dana, poslužimo se izvještajima ustaškog 9. stajaćeg zdruga. U izvještaju za 1. 2.³²²) kaže se da su neprijateljski avioni lovci »u 10.30, 11.30, 12.45, i 15.00 bombardirali i mitraljirali Ljubuški i postave oko istog. Istovremeno iz sela Vašarovići, Lisice i Crveni Grm prikupljeni partizani pokušali su načiniti mostrobrane na Trebižatu kod s. Humca i s. Lošić«.

Izvještaj za 2. 2. 1945:³²³) »Noću 1/2. 2. partizani pokušali izvršiti prelaz preko Trebižata kod s. Kutac i na crvenogrmski most, ali su odbijeni odlučnim otporom naših zasjeda. Iste noći partizani slabijim snagama napadali Ljubuški iz smjera Vitine, ali su ujutro protunapadom protjerani.

U 7.30 neprijateljski zrakoplovi bacili 2 bombe u blizini stožera 2. bojne o.z. (Duvanjski ured). Od 14. do 15. sati 8 neprijateljskih zrakoplova ponovo napali Ljubuški i Humac, tukli strojničkom vatrom i bacili bombe da bi omogućili partizanima prelaz preko Trebižata. Jednovremeno partizani su izbacili oko 70 mina iz bacača na naše postave oko s. Humac, kod kojega se pripucavalo gotovo cijeli dan. Vlastiti gubici: 3 ranjena (1 milicionar). Neprijateljski gubici nepoznati. Jedan vod vršio razvidanja smjerom Mostarska vrata—Medići bez dodira sa protivnikom«.

Kako se učesnici Uvodić Vinko, Pekić Jozo i Listeš Joao sjećaju, bataljoni su u ovim napadima bili raspoređeni:

- 4. bataljon od k. 236 (Lovreč) do sela Dodig,
- 3. bataljon na komunikaciji Crveni Grm—Ljubuški,
- 1. bataljon Vašarovići (zaselak Lošće—Vinine),
- 2. bataljon u rezervi selo Crveni Grm,
- Prateća četa — Rastočine.

1. 2. prebacili su se na desnu obalu Neretve kod sela Šurmanci dijelovi 29. divizije. Podržani vatrom tenkova s lijeve obale Neretve oni su obrazovali mostobran, na koji su se u toku slijedeća dva dana prebacile jake snage 12. i 13. hercegovačke brigade. Zbog situacije oko gornjeg toka Neretve komandant 369. divizije je bio prinuđen izvući dva bataljona 370.

³²²) Zbornik, tom IV, knj. 33, br. dok. 164.
Zbornik, tom IV, knj. 33, br. dok. 165.

puka, pa je ustaške snage na sektoru Ljubuški—Čapljina, lišene pomoći ovih bataljona, ubrzo zahvatila malodušnost, a već od 3. 2. i panika.

»Oko 08.00 sati primljena je viest da je Čapljina napuštena, što je silno uticalo na moral vojnicara i pučanstva koje se počelo u većim masama povlačiti cestom za Mostar«. — Navodi se u izvješću za 3. 2. 1945.³²⁴⁾

Ali zapovjednik 9. ustaškog zdruga se još ovog dana nikako ne može pomiriti s gubitkom Čapljine i teritorije općine Čitluk i Ljubuški, pa u »izvješću« navodi svoju namjeru:

»Organiziranje obrane na liniji s. Ljuti Dolac, s. Ružići, Vis Stražnica, Dobro Selo, Slepčići koja se ima držati po svaku cijenu do 8. 2. 1945. godine, to jest do pristizanja njemačkih snaga sa kojima će se izvršiti protivnapad, radi ponovnog izlaska na rijeku Trebižat«.

Ništa se više od te namjere nije moglo ostvariti pa bojnik Majer u izvješću za 4. 2. iznosi:

»U sumrak 3. 2. povukao se u Ljubuški nadporučnik Mordin sa dijelovima 3. bojne (oko 140 ljudi iz Studenaca). Zbog ovoga je preduzeta organizacija postava i sa jednom ojačanom sati zaposjednut je Liget, Jurjevica i Vučići, te miniran put za Čapljinu. Dne 4. 2. ujutro uspjeli su partizani preko Humca prodrijeti u donji dio grada Ljubuški, ali su u 9 sati protunapadajem izbačeni iz grada uz znatne gubitke.«³²⁵⁾

Dalje se u izvještaju navodi kako se u toku dana morao napustiti Ljubuški. U kolikoj žurbi su ustaše morale napustiti grad, govori Vinko Uvodić u svojim zabilježkama:³²⁶⁾

»Mi smo nekoliko dana držali položaje duž rijeke Trebižat. Neprijatelj nas je tukao minobacačkom vatrom iz Humca i artiljerijom iz Ljubuškog sa Mostarskih vrata. Naša minobacačka četa uzvraćala je tukući položaje. U jednom od tih neprijateljskih minobacačkih napada poginuli su od jedne mine komesar 4. bataljona Urlić Mili i Mrduljaš Tonka, referent saniteta istog bataljona, te još jedna drugarica. Tu su i sahranjeni. Moja četa je bila negdje sjeverozapadno od mosta na rijeci Trebižat, preko koga vodi cesta Crveni Grm—Ljubuški. Par dana smo tu pokušali potisnuti mi ustaše a oni nas. Često smo se uzajamno dovikivali i, naravno, psovali jedni druge.

4. 2. 1945. moja četa je prešla most na Trebižatu, a i ostale jedinice lijevo i desno od nas prešle su rijeku (4. i 1. bataljon). *Zauzeli smo selo Humac*, a oko podne i sam Ljubuški. Naša četa je kroz Ljubuški izbila na Mostarska Vrata i zarobila 2 haubice sa kojih su ustaše odnijele zatvarače. Tu smo nash i našu brigadnu radio-stanicu, ali je bila oštećena sa 2 metka. Turić Ivan je prvi istrčao na tvrđavu poviše Ljubuškog, a ustaše su u bijegu tada zapalile skladište municije. Čuli smo jake detonacije. Desno od nas napadao je naš 4. bataljon i neke hercegovačke jedinice. Oni su negdje na cesti prema Čitluku zapalili jedan kamion. Kod ustaških topova našli smo 2 još topla pečena jagnjeta, koje ustaše nisu dospjele skinuti s ražnja. Požurili smo za neprijateljem, ali on je,

³²⁴⁾ Zbornik, tom IV, knj. S3, dok. 167.

³²⁵⁾ Zbornik, tom IV, knj. 33, dok. 168.

³²⁶⁾ Sjećanja Vinka Uvodića u arhivi autora.

odbacujući sve teže dijelove naoružanja u neredu pobjegao stranputicama prema selu Buhovu.«

Urtlčić Milivoj, politički komesar 4. bataljona, rođen u selu Drašnice, Makarska, 1920. godine, poginuo u borbama kod Ljubuškog 31. siječnja 1945.

I u spomenutom ustaškom izvještaju se navodi kako su se 2. i 3. bojna morale izvlačiti pravcem: Humac—Lipno—Hamzići—Cerin—Trla, planina—Jare—Uzarići—Široki Brijeg. »Pošto se ovim pravcem nisu mo-

gle povlačiti dvije haubice s kojima je raspolagala bojna to su sa istih uzeti zatvarači i zirne sprave te onesposobljavanje za daljnju uporabu. Isto tako uništen je izvjestan broj zaplijenjenih pušaka, eksploziva, mina, partizanska pismohrana i druge stvari koje se nisu mogle ponijeti.«³²⁷⁾

Još veća panika zahvatila je ustaše 5. 2. kada su se na pravcu Širokog Brijega pojavile snage 26. udarne, a na pravcu Ljubuškog 19. udarne divizije. Jedinice 29. hercegovačke divizije gonile su ustaše od Čapljine prema Mostaru, a 3. i 4. brigada 9. dalmatinske divizije prema Širokom Brijegu.

»5. bojna o.z. bila je napadnuta u Dobrom Selu oko 16.30, ali ona nije primila borbu već se odmah počela povlačiti smjerom Dobro Selo—Selište—Mostar. Oko 17.30 ponovo su se kao prošlog dana pojavili gusti redovi ove bojne na visu Razdolje koji su žurno odstupali prema Selištu gdje se nalazio i stožer zdruga. Ova bježeća masa unosila je paniku kako među vojničarima tako i među civilnim pučanstvom, koja se još više povećavala njihovim uzvicima: »Pakujte se, eto partizana«. Zapovjednik zdruga i glavar stožera divizije u ovo vrijeme nalazili su se sa razviđačkim odjelom 3. bojne II gorskog zdruga u borbi kod Primorskih staja. Videći da se lijevo krilo povlači obojica su odmah došli u Selište i nastojali su svim silama da zadrže povlačenje 5. bojne. Međutim, ovo nije uspjelo pošto je većina ovih vojnika bila spremna da upotrebi oružje ako ih se ne pusti da prođu«.

Tako bojnik Majer, zapovjednik 9. ustaškog zdruga, u svom izvješću od 5. 2.³²⁸⁾ opisuje paniku koja je zavladała u ustaškim redovima.

Do mraka 5. 2. snage 9. i 29. divizije protjerale su ustaše na liniju njihovih položaja s kojih su krenule 27. 1. Sutradan 6. 2. uvedene su na toj liniji u borbu svježe snage 19. i 26. divizije, a 4. splitska udarna brigada povučena je kao dio korpusne rezerve u selo Grab, Vašarovići, Orahovlje.

OSLOBOĐENJE MOSTARA

I rukovodioci i borci 4. splitske udarne brigade izražavali su želju da nastupaju dalje za ustašama, učestvuju u borbama za Široki Brijeg i Mostar. Međutim Štab 9. divizije, pošto je zapoviješću³²⁹⁾ 8. korpusa od 4. 2. 1945. bio obavezan dvije svoje brigade izdvojiti za korpusnu rezervu, odlučio je da u rezervu prebaci 4. splitsku.

Svojom zapoviješću³³⁰⁾ od 4. 2. 1945. Štab divizije je naredio da se Brigada, čim bude smijenjena od jedinica 19. udarne divizije, prikupi na prostoru Vašarovići—Grab—Veljači, tu reorganizira svoje jedinice i od-mori.

³²⁷⁾ Zbornik, tom IV, knj. 33, dok. 168.

³²⁸⁾ Zbornik, tom IV, knj. 33, br. dok. 169.

³²⁹⁾ Zbornik, tom IV, knj. 33, br. dok. 25.

³³⁰⁾ Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 5—1/1.

MOSTARSKA OPERACIJA 27. I 28. SIJEČNJA 1945.

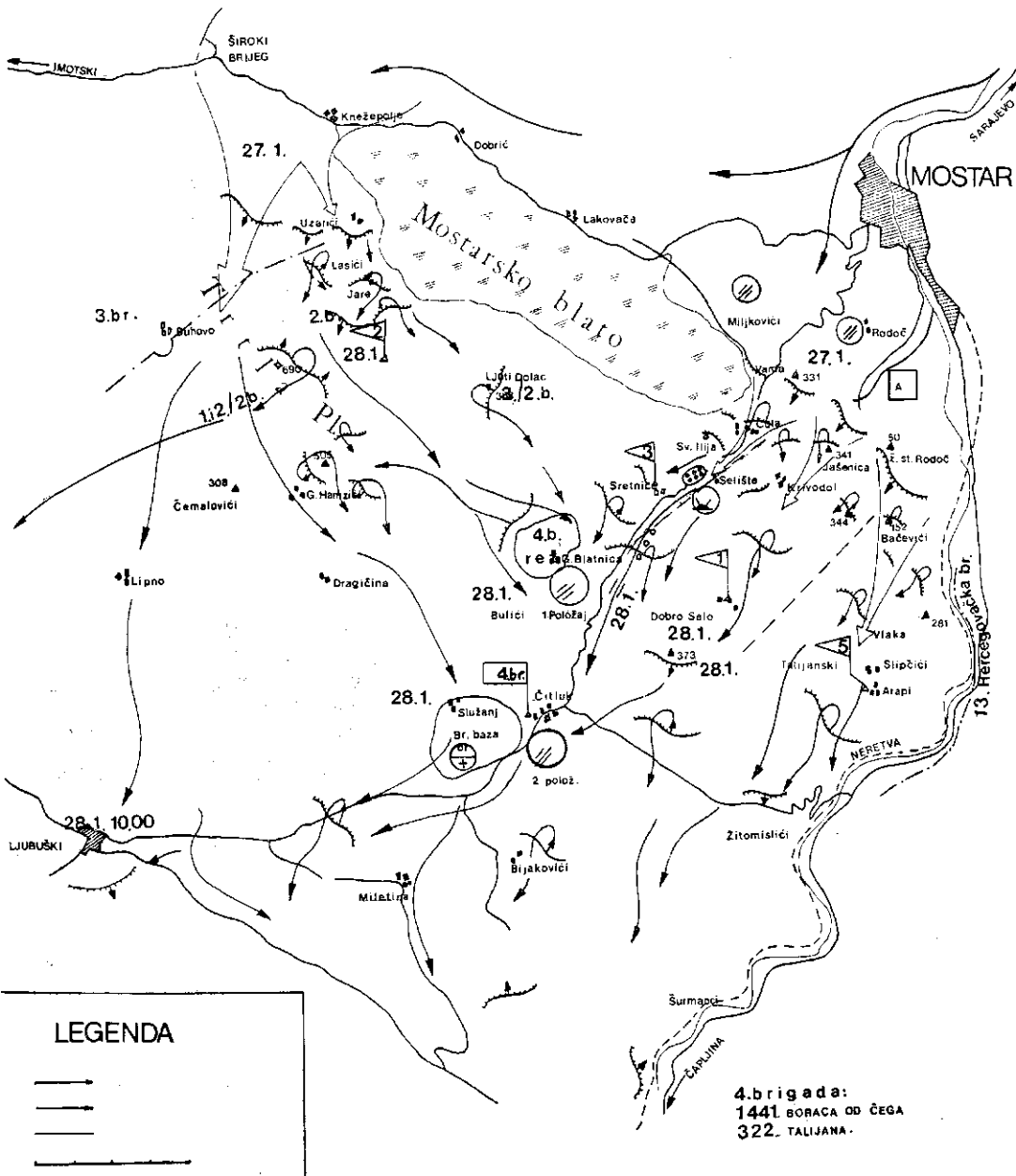
NA ZAPADNOM PRAVCU:

- PET BOJNI 9. USTASKOG ZDRUGA
- 2. BOJNA 1 - II - III
- 1: 3 BATERIJA 370. P. LEGIONARA
- 2. DIVIZION ART 369. P.
- 1: 2 BOJNE 2. PUKOVNIJE
- SVUKA 8 700 VOJNIKA

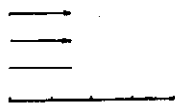
„BG - BECHER“

NA ISTOČNOM PRAVCU:

- ČETRI ČETE 2. B. 370. P. LEGIONARA
- ČETRI ČETE NOVACKE BOJNE
- 3. LUČKA BOJNA A. RODOČ
- 4. I 5. HAUBIČKA BATERIJA
- CCA 2200 VOJNIKA

LEGENDA

4. brigada:
1441 BORACA OD ČEGA
322. TALIJANA.

Na ovom prostoru Brigada je ostala do 10. 2. Tu je izvršen nov raspored kadrova, pošto je Brigada u borbama od 27. 1. do 4. 2. imala što poginulih što ranjenih, a što nestalih, ove gubitke:

- 1 komesar bataljona,
- 3 komandira četa,
- 2 zamjenika komandira četa,
- 1 pomoćnika komesara čete,
- 5 vodnih delegata,
- 13 vodnika i zastavnika,
- 18 desetara.

Popuna je izvršena unutar same Brigade, ali nije nađena naredba o rasporedu kadrova. Uglavnom su u okviru bataljona određene zamjene za pojedine četne i vodne rukovodioce, a desetari su imenovani iz redova boraca koji su se najbolje držali u toku ovih borbi. Jedan dio mjesta ostao je upražnjen, jer se očekivao povratak iz bolnica lakše ranjenih, pa su pojedini rukovodioci obavljali po dvije dužnosti.

Tutanaj bitke oko Širokog Brijega, prelijetanje naših aviona, artiljerijske kanonade, odjeci bombardiranja, govorili su nama, ratnicima, jasno kakva teška bitka se tamo vodi. Onda u večer 7. 2. tutanj se pomjerio na istok. Široki Brijeg »ustaški Alcazar« bio je zauzet u bici koju su kasnije prekaljeni njemački oficiri po silini vatrenih udara upoređivali s najtežim svojim borbama u drugom svjetskom ratu. Predstojale su borbe za oslobođenje Mostara.

Svojom zapoviješću³³¹⁾ od 12. 2. 1945. Štab 8. korpusa je od 9. divizije obrazovao lijevu napadnu kolonu za napad na Mostar, i dao joj u zadatak da sa svojih 14 bataljona³³²⁾ odsječe garnizon Mostar od zaleđa na sjever na liniji selo Raštani—Drežnica. Desna granica Grabova Draga—Jastrebinica (k. 1139)—s. Paradok—selo Orlic—k. 246 (sve isključno). Granica lijevo planina Ca'bulja selo Drežnica uključno.

Srednju napadnu kolonu činile su jedinice 28. divizije jačine 16 pješadijskih i 2 tenkovska bataljona, te 2 divizionna artiljerije. Desnu napadnu kolonu činile su jedinice 19. divizije s pridodatom 12. hercegovačkom brigadom, u ukupnoj snazi od 12 pješadijskih bataljona i 2 artiljerijska divizionna. Ove snage obuhvaćale su Mostar od rijeke Neretve kod sela Jasenice na jugu, pa preko planinskih masiva zapadno i sjeverozapadno od Mostara do ušća rijeke Drežanke u rijeku Neretvu. Istočno od Neretve napadale su snage 29. hercegovačke divizije.

Neprijatelj je u Mostaru imao velike snage:

— iz 369. legionarske divizije:

370. puk, Izviđački bataljon, Pionirski bataljon, Bataljon za vezu, 369. artiljerijski puk i dijelove Protivutankovskog bataljona;

- 116. izviđački bataljon,
- 909. tvrđavski bataljon,
- 649. oblaski artiljerijski puk.

³³¹⁾ Zbornik, tom IV, knj. 33, br. dok. 69.

[^] Po 4 bataljona 2, 3. i 4. brigade, te 2 bataljona 13. brigade.

- Iz 9. ustaško-domobranske gorske divizije:
- kompletan 9. ustaški zdrug (5 bataljona),
- 1, 2. i 3. bataljon 2. gorskog zdruga.

Ukupno oko 10.000 vojnika.

U vezi izvršenja svog dijela zadatka Stab divizije još 10. 2. naredio je 4. splitskoj brigadi da izvrši pokret, pa se ona istog dana prebacila iz Graba u Turčinovce i Pribinoviće, a sutradan sjeverno od komunikacije Široki Brijeg—Mostar u selo Gradac.

m

Još u toku borbi za Široki Brijeg 2. proleterska dalmatinska brigada napadom na lijevom krilu snaga 8. korpusa bila je potisnula 6. 2. neprijatelja iz sela Bogodol, a 8. 2. s položaja Virac—Dobrić—Vasina Kosa, i svojim lijevim krilom izbila u selo Gorance. U toku 10. 2. neprijatelj je bio potisnut na liniju Crni Vrh—Odalj—Sovići, pa je time bio osiguran desni bok Kolone 4. splitske udarne brigade koja je 12. 2. vršila po dubokom snijegu pokret pravcem Gornji Gradac—Grabovčeva Draga—Vodeni Brijeg—Goranci (zaselak Marici). Odavde je Izviđačka četa upućena u ispitivanje terena, a bataljoni su prtinom preko Babunjaka i Vratince krenuli na selo Vrđi na rubu kanjona rijeke Drežanke.

U 6.30 sati 13. 2. Štab brigade izdao je u kolibama Vratince zapovijest³³³) za napad kojom je u uvodnom dijelu istaknuto:

i-ij Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 4—4.

— 13. 2. u 7 sati otpočinje napad na Mostar. U napadu pored naše divizije učestvuje i 19. i 26. divizija, dva tenkovska bataljona i nekoliko diviziona artiljerije raznog kalibra. Naša divizija sa 3. i 13. brigadom napadaće na liniji Domazeti—s. Sirge—Vasi Dolac. 2. proleterska brigada nalazi se na prostoriji Bogodol—Klenak—Šipovača kao divizijska rezerva.

— Naša brigada dobila je zadatak da napada s. Vrđi, željezničku stanicu Drežnica i da ne dozvoli neprijatelju koji bi eventualno pokušao od pravca Konjica priskočiti u pomoć napadnutom mostarskom garnizonu. Desno od nas nalaze se 2 bataljona 13. brigade, a lijevo od nas nema naših jedinica.

— O snagama i naoružanju neprijatelja u Drežnici nije nam ništa poznato.

Štab je svojim jedinicama naredio:

— 2. bataljon vrši odmah pokret pravcem Runjeva glava—Umac—selo Podosoje, odatle odvaja jednu četvu i zaposjeda k. 541 sa zadatkom da uništava neprijatelja koji bi se eventualno pokušao izvlačiti iz Mostara. Druge dvije čete napadaju neprijatelja u s. Vrđi sa sjeveroistočne strane;

— 3. bataljon nastupa preko k. 919 na zaseoke Čarapina i Drežnjak, a odavde sa dvije čete napada neprijatelja u s. Vrđi šireći svoje lijevo krilo do k. 721;

— 1. bataljon vrši pokret lijevo od Gradine i dalje lijevo od Arapova Brda, te bočno napada s jednom četom selo Vrđi.

Nakon zauzimanja s. Vrđi bilo je naređeno da se odmah produži napadom na Drežnicu i to tako da:

— 2. bataljon svojim desnim krilom izbije na željezničku prugu,

— 3. bataljon napada preko k. 648 na Tremošnik i Drežnicu,

— 1. bataljon će što prije izbiti na k. 304 i bočno napasti neprijatelja u Drežnici,

— Ceta pratećih oruđa postaviće minobacače pozadi 3. bataljona i prema potrebi podržavati napad,

— Brigadna ranjenička prihvatnica u stajama kod Runjeve Glave,

— Štab brigade kreće se sa 3. bataljonom,

— Zadatak shvatiti najozbiljnije jer osiguravamo lijevo krilo svih snaga koje napadaju Mostar, a postoji vjerojatnost da će neprijatelj ovim pravcem upućivati pojačanja garnizonu u Mostaru.

U podacima o neprijatelju koje je 12. 2. u 18 sati³³¹⁾ dao obavještajni oficir 9. divizije kapetan Spiro Marković vidi se da se tada nije znalo kakve neprijateljske snage stoje pred frontom napada brigade. »Broj jedinica koje drže položaje na našem sektoru izviđači nisu mogli utvrditi, a niti su seljaci mogli dati tačan broj jedinica. Tačno je da se na ovim položajima nalaze ustaše IX. gorskog zdruga, jedinice »Vražje« divizije, dok sa sjeverne strane pretežno ustaše i Kapuličina banda, u vezi ovoga seljaci pričaju da je Kapulica otišao da nas napadne s leđa« — kaže se između ostalog u tom izvještaju.

³³¹⁾ Arhiv VII — NOV — k. 527, br. reg. 28—1/4.

Izviđački odjel Brigade koji je od Goranaca krenuo prema Drežnici naišao je kod Plandišta tog popodneva u 15.30 na grupu od 30 neprijateljskih vojnika. Došlo je do pucnjave, ali se neprijatelj brzo povukao prema selu Sedlu.

Kada su 13. 2. ujutro bataljoni krenuli na zadatak, sukobili su se oko 8 sati s jakim njemačkim snagama na položajima Gradina—Tetrnaoa.

Tek je kasnije od zarobljenika dobiven podatak da se radi o 359. puku njemačke 181. divizije, kojeg je ojačanog sa 116. izviđačkim bataljonom i 999. baterijom, kao svoju rezervu iz Sarajeva, uputio komandant 21. armijskog korpusa. Sve ove snage objedinjene su u borbenu grupu von Hardt (Kampfgruppe von Hardt), nazvanu tako po komandantu 359. puka.

Grupa je 12. 2. dopremljena željezničkim kompozicijama u Drežnicu i imala je zadatak da s leđa ugrozi snage koje su napadale Mostar i istovremeno osigura prihvatnicu neprijateljskim jedinicama u povlačenju u pravcu Konjica.

U 10 sati 13. 2. neprijatelj je podržan žestokom artiljerijskom vatrom prešao u napad sa položaja Tetrnača (k. 920) Popratnik—Pometnik (k. 704) u pravcu Vilenjaka (k. 807—Vasi Dolac (k. 879), Caprluga (k. 927) Lazetine. Drugi bataljon odbio je njemačke napade prema Lazetinama. U teškoj borbi ranjen je politkomesar čete Lekšić Kruno i još trojica boraca, ali bataljon nije odstupio. Više je uspjeha imao neprijatelj u napadu na 13. južnodalmatinsku brigadu. Njena 2 bataljona bila su rasturena na širokom prostoru. Neprijatelj ih je potisnuo i uspio ovladati ključnim položajima Caprlugom (k. 927), a odatle je nastavio pritisak na Jastrebinsku i Vasi Dolac.³³⁵⁾

Četvrta splitska brigada bila je i inače na veoma osjetljivom dijelu fronta. Lijevo od nje nije bilo nikakvih naših snaga, a po strminama planine Vljajne vršljale su ustaške grupe i »kamišari«. Izbijanje njemačkih snaga na Čiaprlugu ugrozilo je njenu pozadinu i desno krilo. Zaprijetila je opasnost reprize događaja oko Čitluka.

Ali sada Štab brigade brzo i oštro reagira. Ubacuje u borbu svoju rezervu 4. bataljon, 1. i 3. bataljonu naređuje da čvrsto drže Gradinu. Osoje i Runjavu Glavu, a 2. bataljonu da povije svoje desno krilo prema Pećinama. U toku noći Nijemci su sa Čaprluge i iz prostora Vlaštuk uputili nekoliko izviđačkih odjeljenja koja su bila odbijena.

Još oko podne 13. 2. komandant brigade major Ivan Gaće izvijestio je Štab divizije da pred frontom Brigade ima svježije njemačke jedinice. Tamo su u to sumnjali, ali kada su Nijemci izbili na Čaprlugu, Štab divizije je naredio da se na taj sektor ubace 2 bataljona 2. proleterske brigade. Pristupilo se koncentraciji jakih snaga da bi se zaustavio njemački prodor na desnom krilu 4. splitske.

Izvršivši sve pripreme komandant brigade je u 6.30 sati 14. 2. izdao i pismenu zapovijest³³⁶⁾ kojom je naredio:

³³⁵⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 4—5.

³³⁶⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 6—4.

— da 4. bataljon napadne neprijatelja u rajonu Vlaštak—Rovi—Caprluga tako što će preko k. 987 i pored Pečina izbiti pred Vlaštak, pret hodno uhvativši vezu sa bataljonom 2. proleterske koji će nastupiti pravcem Međugvođe—Marjanova bukva—Jastrebinska—Vlaštak,

— da istovremeno 2. bataljon vatrom bočno tuče neprijatelja na Tetrača sa Umca i k. 930.

— da 1. bataljon čvrsto posjedne Gradinu i kose iznad Osoja i budno motri na neprijatelja u selu Vrđi. Minobacačko odjeljenje ispod Runjave Glave kojega će bataljon koristiti za tučenje neprijatelja u slučaju pokušaja prodora ovim pravcem;

— 3. bataljon nakon što svoje položaje Gradina—Osoje preda 1. bataljonu prebaciće se u kolibe Vratince i služiće kao brigadna rezerva;

— jedno minobacačko odjeljenje razmjestiti kod k. 930 sa zadatkom da podržava napade naših jedinica na Vlaštak i Caprlugu;

— Brigadna ranjenička prihvatnica smjestit će se kod Vraničkog Brda;

— Štab brigade na k. 930;

— popuna municijom iz isturenog odeljka bojne komore kod Vraničkog brda.

Napad na neprijateljske položaje počeo je u 12 sati istog dana. Neprijatelj se povukao iz Vlaštaka, ali je čvrsto držao Tetraču i Caprlugu. Posebno na Caprlugi se dobro utvrdio u rovovima iskopanim u snijegu i bunkerima od kamena i zemlje. Tu su borbe bile veoma teške. Četvrti bataljon napadao je sa sjeverozapada. I komandant i politkomesar Brigade bili su na položaju.

»Situacija je bila takva da smo neprijatelja morali zbaciti sa Caprluge, da bi oslobodili svoje snage za napad na selo Vrđi i dalje prema Drežnici. S druge strane neprijatelj je sa položaja na tom nevelikom ali izvanredno dobro izabranom brežuljku svakog časa mogao ugroziti Brigadu, nabaciti je na neprohodnu Vlačnu planinu i nanijeti joj teške gubitke. I kad se popodne spremao juriš na Caprlugu i sam sam lično spremio torbicu bombi i uputio se na položaj« — sjeća se Ivan Gaće, tada komandant Brigade.³³⁷⁾

»Na to me — sjeća se on dalje — politički komesar Brigade Paško Mijan upozorio da je moja partijska dužnost da komandujem, a ne da bacam bombe, a ja sam rnu odgovorio onom uzrečicom, koja se dugo poslije prepričavala u Brigadi: »Pusti, Paško, Partiju sada treba uzeti Caprlugu«.

Ivan Babić, tada obavještajni oficir 4. bataljona u svojim sjećanjima iznosi:³³⁸⁾

»Prvi nalet na Caprlugu nije uspio. Po dubokom snijegu privlačili su se bombaši njemačkim položajima, dok su po tim položajima tukli naši minobacači i mitraljezi. Nijemci su iz rovova u snijegu i improvizirani

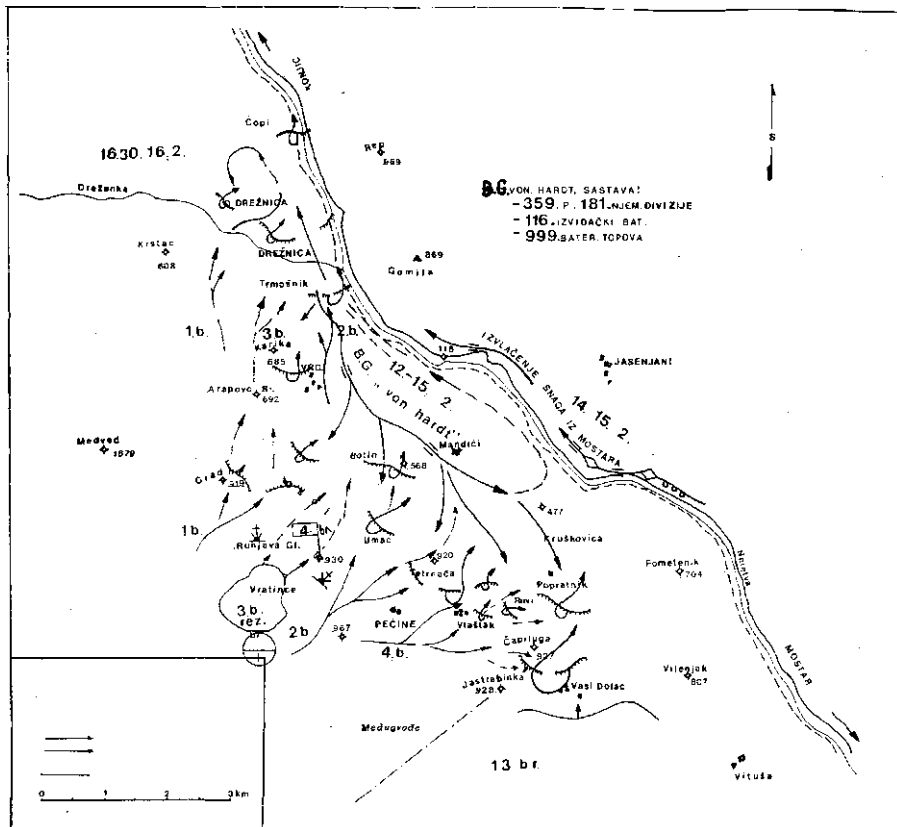
³³⁷⁾Zabilješke o razgovoru s Ivanom Gaćom u arhivi autora.

³³⁸⁾Sjećanja Ivana Bubića u arhivi autora.

ranih bunkera odgovarali vatrom »Saraca« i ručnim bombama. U napadu je poginuo komandir Izviđačke čete Stjepanović i Milić Ivan-Bocman, komandir čete iz 4. bataljona, te još četvorica boraca.

Ova uzvišica na maloj visoravni iznad kanjona Neretve imala je za branioca izvrsne uvjete. Okružena je bila brisanim prostorom, a na snježnoj bjelini isticala se i igla a kamoli ne bombaš. Ipak su se na desnom, krilu javili dobrovoljci: Vulić Jozo, Borčić Zlatko i Zanko Frane. Štitio ih je svojim mitraljezom mladi Rus Boris — nisam mu upamtio prezime-

BORBE OKO DREŽNICE 13—16. VELJAČE 1945.

na, i njegov pomoćnik Jerković iz Žrnovnice. Dok je Boris svojim rafalima iz male daljine zaslijepio njemačkog mitraljesca, Borčić i Vulić su se, puzeći po smrznutom snijegu, stopu po stopu privlačili ledom okovanim bunkeru od kamenog suhozida. Vulić je ubacio bombe i onda za vruću cijev dohvatio njemački šarac. Izvukavši ga otkotrljao se niz padinu i ostao neozlijeđen.

Borčić Zlatko je također bacio bombe i u tom momentu ga je odnekud s lijevog boka ošinio rafal. Našli smo ga nakon zauzeća Čaprluge onesviještenog u snijegu s teškom ranom na glavi. Poginuo je mitraljezac Boris i njegov pomoćnik, ali je i u njemačkim redovima nastao pravi pokolj. Komadi tijela letjeli su iz njihovih zaklona poslije Borčićevih i Vulićevih bombi.

Ujutro 15. veljače 1945. na Čaprlugi je prebrojano 26 mrtvih njemačkih vojnika.«

Tog popodneva 14. 2, dok su trajale borbe na **Caprlugi, ostaci potu-**čene njemačko-legionarske 369. divizije i 9. ustaškog zdruga su se izvlačili iz Mostara lijevom obalom Neretve. Zbog toga je borbena grupa von Hardt tako uporno držala ove položaje. Njen zadatak bio je da po svaku cijenu osigura prihvat jedinica u povlačenju.

Pošto su 14. 2. oko 12 sati u Mostar prodrle snage 26. dalmatinske divizije, a nešto kasnije i jedinice 19. dalmatinske i 29. hercegovačke divizije, Nijemci i ustaše pokušali su usporiti nastupanje ovih jedinica u

samom gradu. U tim borbama poginuo je između mnogih i komandant 370. puka major Becker. Onaj koji je svojom borbenom grupom 17 dana ranije pokušao uništiti 4. splitsku brigadu. Sada su njeni borci na kosama duž desne obale Neretve nanosili gubitke njegovim jedinicama u odstupanju.

Uporne borbe ojačanog 359. njemačkog puka i činjenica da je 29. hercegovačka divizija mogla za dejstva duž komunikacija na lijevoj obali Neretve odvojiti svega 2 bataljona, koji su se slabo mogli angažirati na tom pravcu omogućila je njemačkim snagama da se povuku ovom cestom.³³⁹⁾ Međutim, razrušena željeznička postrojenja i sabotaze željez-

^{TM)} Stab 369. divizije, koji se u međuvremenu bio preselio iz Bijelog polja kraj Mostara u Jablanicu, naredio je 14. 2. na večer da se Mostar napusti. U stvari Mostar je bio oslobođen još 14. 2. oko 19 sati, ali kako se obrana svakog pojedinog grada smjela napustiti tek po ličnom Hitlerovom naređenju koje je za Mostar uslijedilo u 20 sati, to je i Stab divizije tek tada izdao naređenje za povlačenje. Zaštitnica snaga u povlačenju (909. tvrđavski pješadijski bataljon i Protutenkovski bataljon) imali su po tom naređenju da se 15. 2. povuku do sela Mandić na lijevoj obali Neretve (u visini Caprluge) i tu povezu s borbenom grupom von Hardt.

ničkog osoblja, te pod vatru 9. dalmatinske divizije stavljeni veliki odsjek pruge između Raške gore i Drežnice uzrokovali su da neprijatelj nije uspio da se izvlači duž željezničke pruge, pa je plijen u Mostaru bio više nego impresivan, između ostalog 9 lokomotiva i 65 vagona. Na vagonima su zaplijenjeni i dalekometni topovi 155 mm 649. obalskog artiljerijskog puka, a nađeno je i 6 topova iz artiljerijskog divizionu 9. divizije, što ih je neprijatelj bio zaplijenio u pothvatu »Bura«, nedaleko Ljubuškog.³⁴⁰⁾

. Sutradan 15. 2. Brigada je napala preko Tetrače i Osoja na selo Vrđi i Arapovo Brdo. Treći bataljon spustio se u 12 sati stazom niz strmi odsjek hridine Osoja i preko zaseoka Podosoja napao na zaselak Boline.

»Tu je na nas — piše Vinko Uvodić — otvorena mitraljeska vatra dok se streljački stroj probijao kroz snijeg što nam je dopirao do pojasa. Naš mitraljezac Markota Jure, koji je bio na lijevom krilu čete, zarobio je tu jednog njemačkog podoficira. Bila je to krupna ljudeskara, a Markota ga, zanijet pucanjem iz svoga mitraljeza, nije ni razoružao, a imao je, Švabo, neki golemi pištolj »štajer«. Ja sam obilazeći lijevo krilo čete primijetio da Švabo nije razoružan, pa sam ga razoružao i u pratnji dvojice boraca uputio u štab brigade.

Vratio sam se potom do sredine streljačkog stroja moje čete, gdje je naše napredovanje zadržala jedna grupa Nijemaca zaklonjena iza ne-

kog zida na oko 70—80 m udaljenosti. Uzeo sam automat i kazao borcima kad ja okinem rafal svi na juriš. Iza zida su virile samo glave Nijemaca pokrivene šljemovima, ja sam nanišanio i kad sam htio pritisnuti okidač, osjetio sam strašan pucanj. Kao da mi je tromblon otkinuo pola

glave. Zateturao sam se i pao. Ustvari dobio sam metak u desnu donju vilicu. Izbio mi je par zubi i prebio vilicu. Komadići kostiju su mi uletjeli u grlo. Desno rame mi je bilo razmrskano. Bolničarka mi je u jednoj udubini previla ranu, a sam sam prstima iz usta izvlačio komadiće kosti

i usirene krvi. Ispratio me do brigadnog previjališta jedan kurir. Svoj automat sam ostavio komandiru Iliji Maltežu na poklon. Iz previjališta sam upućen u bolnicu u Mostar. Ostalo mi je nezaboravno kako su naši drugovi i drugarice iz Brigade plakali kad su me vidjeli ranjenog (Gazibara Andrija, Ivanišević Ljubica, Radić Danica, Restović Mate). Radić Danica je skinula sa sebe košulju i ostala u majici i bluzi, a košulju je meni poklonila. Moja je bila sva krvava. Dala mi je i svoju kapu titovku. Takav je bio moj rastanak od Brigade u kojoj sam proveo cijelo vrijeme od njenog formiranja. U bolnicama Mostar, Split, Zagreb proveo sam sve do 27. 12. 1945. kada sam pobjegao i došao u Sanitetski bataljon 9. divizije u Rumi«.

Do mraka su bataljoni protjerali Nijemce iz sela Vrđi i s Arapovog brda. Već u toku noći je 1. bataljon na lijevom krilu forsirao Drežanku i izbio u bok posadi Drežnice. Drugi i Treći bataljon su sa strmih klisura Trmošnika jakom vatrom tukli njemačke položaje, a njih je s lijeve obale Neretve gađala njemačka artiljerija i tenkovi. Hridine su pružale izvrstan zakoln pa nije bilo gubitaka. Međutim, prilikom iznošenja jednog ranjenika grupa boraca nagazila je na neke posebne, tada prvi put videne, nagazno-potezne mine u snijegu. Poginula su petorica.

Borci 2. bataljona ušli su u željezničku stanicu Drežnica u 16.30 sati poslije podne. Neprijatelj se pod borbom povukao, a 1. bataljon izbio je za njim do zaseoka Čopi. Tu je dalje gonjenje preuzela 29. hercegovačka divizija.

Sutradan 17. 2. javio se komandi 2. čete 2. bataljona jedan žandar iz Gornje Drežnice. Kazao je da u selu i oko sela ima nekoliko žandara i milicionera, neki od njih žele da se priključe partizanima. Nakon što je obaviješten Štab 2. bataljona, upućena je ova četa, pa se tamo predalo 19 žandara i milicionera. Neki su odmah uključeni u jedinice Brigade, a trojica su predani pozadinskim organima radi ispitivanja.

U ovim teškim petodnevnim borbama Brigada je imala veliki uspjeh. Neprijatelju je nanijela gubitke od 40 zarobljenih i 200 mrtvih i ranjenih vojnika, prema izvještaju³⁴¹⁾ Štaba brigade od 21. 2. 1945. Velike gubitke imali su i bataljoni brigade: 20 mrtvih i 69 ranjenih. Tako visoke gubitke brigada nije pretrpjela (ako izuzmemo gubitke talijanskog bataljona u borbama kod Čapljine) ni u jednoj borbi u toku svoje historije. Nažalost prikaz operacija u navedenom izvještaju je veoma štur. U njemu borbe za Caprlugu nisu čak ni spomenute. Sjećanja pojedinaca o tim borbama su izbljedinila, ali nadajmo se da će knjiga memoarske građe, koja će slijediti ovoj kronici, unijeti više svjetlosti u ova zbivanja na sniježnim smetovima divlje i vrletne planine Cabulje i mjesečevom krajoliku hridina u kanjonu Drežanke i Neretve.

U Drežnici je neprijatelju zaplijenjen 1 teški bacač, 25 pušaka, 500 granata za teški bacač, 250.000 metaka, dosta vojničke spreme i nešto eksploziva.

³⁴¹⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 4—5.

U Sorbama su bili ranjeni ovi rukovodioci:

- zamjenik komandanta 1. bataljona Šimić Milan,
- politički komesar 1. čete 3. bataljona Uvodić Vinko
- politički komesar 3. čete 2. bataljona Lekšić Kruno.

Poginuli su:

- komandir Izviđačke čete Stjepanović,
- komandir 3. čete 4. bataljona Milić Ivan-Bocman.

Ne smijemo ovdje izostaviti veliki doprinos žena iz sela Knežpolje, Gradac, Dobrić, Polog. Po dubokom snijegu, kada je za prenos municije bila neupotrebljiva i tovarna stoka, više od stotine žena bilo je angažirano na tom prenosu s ceste kod sela Zvatić, pa preko kosa Cabulje planine do isturenog odjeljka bojne komore Brigade u kolibama Vratince iznad Drežnice. Izdržale su te žene napore prenošenja i do 40 kilograma teških sanduka municije po dubokim prtinama po 20 i više kilometara. Izdržale su s pjesmom. Fotografije njihovih pod teretom pognutih figura čuvaju se i danas u muzejima revolucije Mostara i Splita.

Nismo im se u slobodi dospjeli ni zahvaliti. Ratni putevi odveli su nas natrag u Dalmaciju već 20. 2. 1945. godine.